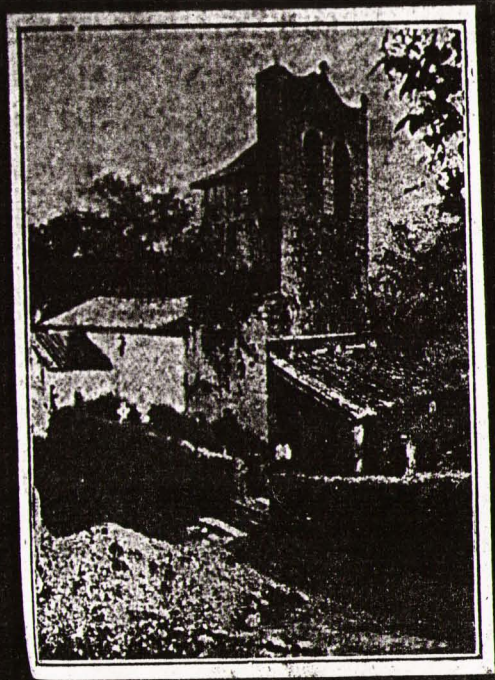

MIKEL GARICOITS /
GALDOS TAR ERROMALDA

45.3

CHURCH OF S. ANTONIO
IN THE VILLAGE OF S.

O A R A

YABEDUNA DA

Irakurle: emen dakuszun idaztitxo au gau'koa ez da, za'ra ta ur'tetsua baizik; eta gauza za'ra izanik, itzalga'ria ta agur'ga'ria, gauza za'rak daka'rtzen itzal ta agurga'ritasunagaz.

Orobat, orain ia be'rogei-ta-bat ur'te ageria, Garaikoetxea' ta' Mikel Zorundunaren ur'te ta egunak ia ia ikusi ebazan idaztitxo onek, ta onela ituri-ondokoa izanez, egiz betea dago. Za'rtasuna ta egia be'riz alka'rtan ba'dira, alka'rtasun au agurga'riagoa da. Onelakoa da ba, Zorundun beraren lengusu Etxebe'ri' ta' Yon yaunak egindako idaztitxo au.

Ga'nera, geure euskera za'aren kutsuak — kutsu agurga'riak — ba'darakusku idaztitxo o'rek. Kutsu agurga'ri oiek go'rde ta irau'n-arazteko, ta bat-batean Garaikoetxea' ta' Mikel Zorundunaren bizitza euskeldun guztien adimen eta biotzetan sa'r-arazteko bideen alik onena ta egokiena auxe irudi yat: ori-alde batean idaztitxo berau be'riro, eze'rtxo ere aldatu-barik, age'rtzea; eta beste ori-aldean gau'ko Bizka'i'ko euskeran ipintea.

Ona emen idaztitxo onen asmo eta zer'gatikoa.

Oña'n (Burgos'en), 1923'gafen ur'teko Ofi'la'ren 19'an.

Miguel Garicoïts
(Garaikoetxea'fak Mikel Zorunduna)

NIHL OBSTAT
IOACHIM AZPIAZU, S. I.
Censor ecclesiasticus

IMPRIMI POTEST
GABRIEL VILALLONGA, S. I.
Praep. Prov. Castellanae

IMPRIMATUR
✠ LEOPOLDUS, EPISCOPUS VICTORIENSIS
Victoriae, 12 iunii 1923

Antxinako liburutxoak ekafen:

IMPRIMATUR: Bétharram, die 15 novembris 1882.

✠ ARTHUR-XAVERIUS.

Episcopus Balonnensis.

AR KI - B I D E A

	<u>Ofialdea</u>
Oafa.	VII
Eskeintza	1
Aitzin solasa edo Itz-aufea.	2
I. Miguel Garicoitzen sortzea eta haurdembora. Garaikoetxea'taf Mikel'en softzera eta auftzaroa	4
II. Miguel Garicoitz istudiant. Garaikoetxea'taf Mikel ikasle	14
III. Miguel Garicoitz aphez. Garaikoetxea'taf Mikel yaupari	21
IV. Morde Garicoitz Betharramen. Garaikoetxea'taf Mikel irakasle	24
V. Garaikoetxea'taf Mikel irasle	27
IV. Garicoitz aphezaren azken egunac (V). Garaikoetxea'taf Mikel'en azken-egunak	32
Azken-itza	36

MIGUEL GARICOITZ

APHEZAREN

BICITZA LABURZKI

HAREN CUSI

ETCHEBERRY APHEZAC

MIGUEL GARICOÏTS

EDO

GARAIKOETXEA'TAR MIKEL
ZORUNDUNAREN

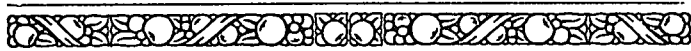
BIZITZA

BERE LENGUSU ETXEBERIA'TAR YON
YAUPARIAK
LAPURDIERAZ EGIÑA

ETA

J. L. GALDOS'TAR EROMALDA'K
BIZKAIERAZ IPIÑA

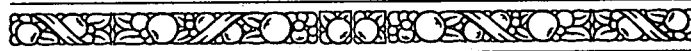

3 AITZIN SOLASA

1 Duela cembait urthe hil izan da Betharrameco etche eta debocione toki aiphatuan, aphez hescualdun bat bere saindutasunaz eta bere eguintza ederrez, Hescual herriaren eta bereciki Oztibarreren ohorea. Hura da Morde Miguel Garicoitz, Betharrameco misionesten eta aphez escola emaileen buruzagui, edo erraten ohi den bezala, superior cena.

2 Garicoitz, icen horren gainean bada cerbait errateko, cembait ilhumpe arguitzeco, ecen nuntic eta nola moldatua den ezdakien batec ez du endelgatuco edo ezagutuco cer erran nahi den.

Ez izan dudarik icen hori Jaun haren sor etchetic, hobeki errateko, etche haren icenetic atheratua dela. Etche hura herrian deitzen dute Caracotchea, Caracotchia, hori baita la 4 burtuz errana: *Caraco etchea*.

ITZ-AURĒA

1 Urte batzuk dirala, il zan Betañam'eko etxe eta toki yainko-zaletsu eta entzute aundikoan, yaupari euskaldun bat, bere deuntasunez eta bere egintza ederez, *Euskaleña'ren* eta bereziki *Ostibañ'eren* (1) aintza.

Ura zan, *Garaikoetxea'tañ Mikel Zorunduna*; *Betañam'eko* bidali (misiolari) eta yaupari irakasleen buruzagi ta nagusi zana.

Garicoits'...

2 *Garicoits*: izen oñetaz ba'da zerbait esateko, zerbait ilun argitzeko. Nundik eta zelan aldatu eta eratu dan ez-dakien batek, ez dau ezagutuko eta igariko, zeñ esan gura daben izen oñek.

(1) *Ostibañ* Prantzi aldeko Euskaleña'ren zail bat da.

ESKEINTZA

Yaupari euskeldun baten bizitza, ¿nori obeto eskeindu, yaupari euskeldunei baño?... Eta yaupari euskeldun batek egindako idaztia, ¿noren eskuetan egokiago ipiñi, yaupari euskeldunen esku mungarietan baño?...

Zuei ba, yaupari euskeldun agurgarñoi, daskintzuet nere idazti au, yaupari euskeldun batek egiña dalako: zuen esku mungarietan ipinten dot bizitza au, yaupari euskeldun baten bizitza dalako.

Garaikoetxea'tar Mikel Zorundunaren bizitza da: eta Zorundun berberak emondako oroipen bat bezela aritu egixube idaztitxo au; bere irakurtea izan dagian Zorundun berri onen goraltzarako, euskeldun guzlien poz eta zorionerako, Goiko Yaunaren aintzarik aundienerako.

Badu iduri hargatic hastapenean erraten ciotela: Caracotchea, Caracotchia; hori baita, orobat laburtuz errana: *Garaico etchea*.

3 Familiacoen icen oharmarca edo erregistroetan aurkitzen direnec eracusterat emaiten lukete bigarren icen hori dela eguiazcoa. Bi icen horiec bardintsu badohazco Garicoitz aphez cenaren sor tokiari. Caracotche erran nahi da etche ederki pharatua; hola da hura; Garaico etche, garai, erran nahi da gain bat, tokigora bat; arrasongui da icen hori Garacotchearentzat ecen gain batean da. Beraz Miguel apheza eta familia hartaco bertce guciec behar zuketen izan deithura, *Caracotche*, edo hobeki, *Garacotche*. Horiec baitira jadanec erran dugun bezala: *Garaco etche*, *Garaicoetche*, laburtuz emanak.

4 Nola dute beraz etche hartaco eta familia hartaco umec deithura Garicoitz? Huna nola: ez dakit noiz danic, bainan aspaldi danic, bada usaia makhur eta dohacabe bat; hescuara icenac sanjaturic eta desmoldaturic emaiten dituzte, icen horiek frances aire baiten emaiteco. Miletan hobe citaken eta hobe litake utz balituzte eta uzten balituzte escuara garbian.

5 Hola eman zuten Larezabale, francesez Larce-

Eztabaidarik bage, izen ori jaun aren soñ-etxetik, (obeki esateko) etxe aren izenetik ateratua da. Etxe ura erian deitzen dabe «*Karakotxea*, *Karakotxia*»: ori da ba, laburtuz esana «*Karako etxea*». Ba'dau bai irudi ere, asieran arगतिक esaten eutsela «*Garakotxea*» edo «*Garakotxia*»: ori da ba, izan be, orobat laburtuz esana «*Garaiko etxea*».

3 Etxe artako oaf-ingi edo *erregistroetan* aurkitzen diran izenak adieraziko leikegube, bigaren izen ori (au da «*Garakotxia*») dala egiazkoa. Oñek bi izenok bardintsu dagozkio, Garaikoetxea'tar yauna zana-ren soñ-tokieri. *Garaicoetxea'k* esan gura dau «*ederki tokitutako etxea*»: oñelakoa da ura, *Garaikoetxea*; *garai* esan gura dau *gain* bat, *toki-goiti* bat; eta egoki datofkio izen ori Garaikotxea'ri, *gain* batean dago-ta. Beraz Mikel Zorundunak, eta etxe artako beste guztiak, deituratzat edo abizentzat beaf ebien «*Karakotxe*» edo obeki «*Garakotxe*». Lendik esan dogun lez, oñek izen biok *Karako etxe* eta *Garaiko etxe* laburtuz emondakoak diralako.

4 ¿Zelan dauke beraz etxe artako eta sendi artako seme-alabeak deitura edo abizentzat «*Garicoitz?*...» Ona emen zelan: ez dakit noiztik; baña aspalditik, zoritxarrezko oitura bat ba'da: euskerazko izenak ausifata itxuragetuta emotea, izen oiei pantzezkerazko antz

veau; Landibarra, frantcesez Lantabat, eta hola eguin dute bertce ascorentzat. Eman dituzte eguiatzko ice-
nentzat basa icen batzu, deusic erran nahi ez diren
batzu. Hola hola, norbaitec asmatu zuen Garacotchen
orde Garicoitz, ez hescuara ez frantses eztena, ezfia-
go eta pollitago khausituz naski.

Chehetasun edo esplicamendu horiec eman eta,
hasterat goatz Miguel Garicoitzen istorio labur bat:

I

Miguel Garicoitzen sortcea eta haurdembora

1 Miguel sortthu zen 1797^{an} Ibarren, Caracotchea
edo Garacotchea deitzen den etchean. (Ibarre lehen
berri bat cen bere mera-ajointekin; duela urthe multcho
bat battu zuten Dona-Justirekin; orai bieci herri bat
egiten dute deitzen dena Dona just-i-barre. Erreboli-
cione eta nahaskeria handiaren aiticinean, Ibarrec
bazuen bere erretora eta askenic izan zuenac utzi
2 zuen saindu baten omenaia. Elizac ideki cirenean
Donjustico erretoriari eratchiki zuten). Haren aita cen
Eillande Garicoitz, Garacotcheco jauna, sortcez hango

edo izaeraren bat emoteko. Ainbat bidei obe izango
zan eta obe litzake, utzi ta utziko ba'litubez euskera
garbian.

5 Orela emon eben *Lañazabala*, *Larceveau* pan-
tzezkeratuta; *Landibañe*, *Lantabat*; eta orela egin dabe
beste askoekin. Emon ditubez egiazko izentzat basa-
izen batzubek; ezer be esan gura ez dabenak. Oflaxe
oflaxe asmatu eban norbaitec *Garakotxe'ren* ordez
Garicoits, ez euskera, ez pantzezkera, ez dana; ez-
tiago eta edeñtxoago esan gurarik noski.

Orek atzalpenok emon doguzen-ezkero, Garaicoe-
txea' tar Mikel Zorundunaren bizitza labur bat astera
goiaz.

I

Garaikoetxea'tar Mikel Zorundunaren

Softzera eta aufzarroa. Basefi txiki batetik basefi
aundi batera. Garaikoetxea'fik Unaso'ko Angelul'ra.

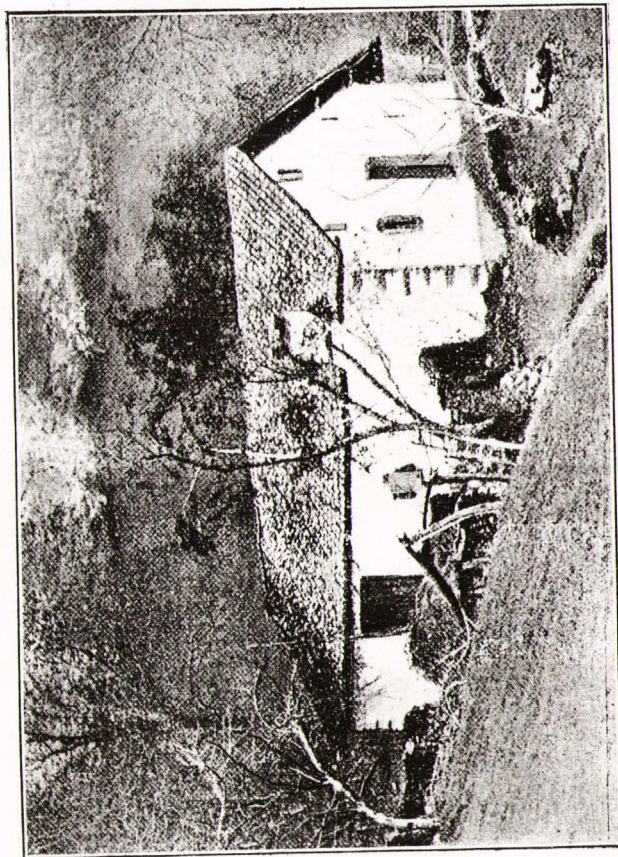
1 Gure *Mikel* soñtu zan ba 1797gañen urtean,
Ibañe'n; *Karakotxea* edo *Garakotxea* deitzen dan
etxe edo baseñian. *Ibañe*, len efi bat zan berez, ere
agintariekin: urte batzuk dirala, *Dona-Justi'rekin* batu
eben; orain biak efi bat egiten dabe *Donajusti-Ibañe*
deitzen dana. Prantzia'ko zalapaña eta naaskeri aun-

primua, eta haren ama Guerachane edo Guerachine Etcheberry Ibarre Ordokico hura cen etchalde handi bat Morde Borda notariarena, ceina baitcen Zama-coitz jaureguiaren nausia.

3 Garacotchea cen laborai etchetto bat, mendi zolan bertce etche guehienac baino gorago; arras ongui pharatua laborari familia batentzat. Hargatic nausi etcheco andre hauc penatuki bici ciren, ceren dembora hartaco, guerthacari, gauza makurrec zor pusca baten azpian ezarri baitcituzten, zorrei buru eguin behar, bici bear, haurrac haci behar, lanac ciren. Bainan arras guiristinoac ciren, fede sendoa zuten, beraz erran gabe doha, jende finac eta zucenac ciren.

4 (Hemen guerocotz errana duket; nola Garicoitz apheza izan baitcen asco urthez semenarioetan escola emaile, urthe heteco irabacien bidez, aita-amen zorrac pagatu cituen. Gueroztic Garacotcheco familia bici cen lehen bezala penatua izan gabe, lanen eguiterat untsa jarraikiz hargatic.)

5 IZAN cituzten bortz haur, laur seme eta alaba bat. Lehenbicoa cen Miguel istorio labur hunen gaia edo sujeta. Hura sorthu cenean errebolicione eta nahaskeria icigarri haren dembora cen; aphezac ihes

Garacotchea

Garaitkoitxea'tar (Garicoits) Mikel Zorundunaren basefia

diaren asieretan ba'eban *Ibañe'k* bere yaupari nagusi edo txauburua; eta azkenik euki ebanak, deun baten omen ona edo izen ona itxi eban. Gero elizak iriki ziranean, *Donjusti'ko* txauburuari eratziki eutsen *Ibañe'ko etxadona*.

2 Gure *Mikel'en* aita izan zan ba, *Eiñande Garikoits*, Garakotxe'ko yauna, soñtez ango primua: ama izan zan *Etxebefi'ta Geratxane* edo *Geratxine*, *Ibañe'ko Oñdoki'ko* etxe-zain edo boñdariaren alabea. *Oñdoki* ori etxadi aundi bat zan, *Boñda'ta latziñaldari* ^{notaria} yaunarena: eta yaun au zan gañera *Zamakoits* (1) zeritxon yauregiaren nagusia.

3 *Garaikoetxea* luñgintzarako etxetxo bat zan; eta mendi-zolan beste etxe geienak baño gorago egoan, ondo baño obeto tokituta luñgintzako sendi batentzat. Ala ta guzti be, etxe artako gurasoak estu ta lañi bizi ziran: oñduko gertaketa eta gauza okeñak zoñ piska baten azpian ezarñ ebezan, eta zoñei buru egin beañ... bizi beañ... auñak azi beañ... ba'ziran bai lanak. Baña egizko kistotañak ziran, ziñismen sendoa euken, eta berez esanbarik doia, senañ-emazte zintzo ta zuzenak zirala.

(1) *Garikoits* Garaikoetxea'ren oñdez esan eben lez, Zamakoits Zamakoetxea'ren oñdez esana dirudi.

juanac ciren, cembait bakhar hor hemenca gordez bici ciren, ecen harrapatuac hilcen cituzten.

6 Hortacotz Miguelec bacituen bortz edo sei hilabete bathaiatu zutenean. Jakinic Hoztan bazagola aphez bat gordea, haren gana heldu ciren haurrarekin eta harc bathaiatu zuen; errana da aphezac escuan zaucan liburuco fuilla bati lothu citzaiola eta urratu zuela. Penagarri den gauza, batere ez dakigu aphez hura nor zen ez cer icen zuen. Holaco aphez gorderic ecin hatsemanez, asco juaiten ciren Espaniaraino haurren bathaiarazteco baita Sacramenduen errecebitceco.

7 Miguel haur azcar bat guerthatu cen eta guero guizon indar handicoa atheratu cen. Bainan guciz casco ona, anhitz ona ekharri zuen. Haren jitea, haren jaidurac onac ciren, eta onguirat ekharteco, onguian juanarazteco erretchac. Chumedanic amac ezagutara-cion Jaincoa, bai eta haurtcho batec compreni, endelga ditzazken bere Creatzailearen alderaco eguinbideac. Haur chumeac lasioki eta ~~■~~ errespetuarekin aditcen cituen; bai eta gogoan atchikitcen, ama guiristino haren iracaspacak. Othoitz ttipiac polliki ikhas-ten cituen eta amarekin erraiten cituen deboki, escuac

4 Emen geroko esan gura neuke: geure Zorunduna urte askotan yaupari-gaitegietan irakasle izan zalako, urte aietako irabazien bidez, aita-amen zorak berak ordaindu ebazan. Geroztik Garaikoetxea'ko biztanleak, len lako neke eta lasi-barik, bizi ziran; lan egiten zintzo ya'aituaz ofegaitik.

5 Bost aur euki ebezan, lau seme eta alaba bat. Lenengoa zan geure *Mikel*, bizitza labur onen gai ta gizakia. Bera sortu zanean, izugarizko zalaparta eta naaskeri-aldia zan: yaupariak igesik ebiltzen, baka-ren batzuk of-emen ezkutatuaz bizi ziran; arapatu-etzkeroko, il egiten ebezan-da.

6 Ofegaitik ba'eukazen gure *Mikel'ek* lau edo bost ilabete, ugutzatu edo *batiatu* ebeñean. Yakiñik *Hozta'n* ba'zegola yaupari bat ezkutatuta, arengana eldu ziran aurrekin, eta ark ugutzatu eban. Esana da, yaupariak eskuan eukan idaztiko ofi bati eldu eutsola eta uratu ebala. Tamalgaria dan gauza, bat be ez dakigu yaupari ura nor zan, ezta zer izen eukan be. Olako yaupari ezkutatu ei atzemon eziñaz, asko yoaten ziran Espanara'ño, aurak ugutz-erazteko, baita aitoru eta geure Yauna atzteko be.

7 Geure *Mikel* aur azkar edo gogof bat gertatu zan, eta gero gizon indar aundikoa egindu zan. Baña guztiz buru ta sen ona, ekañ eban. Aren yiteak eta

juntaturic. Ordu danic eta guero beñhi haren begui-hartea, haren itchura bazohacon arras ongui debocionari. Erligioneco eguintza gucietan saindu cara eta aire seinalagarri bat hartcen zuen, eta gauza hori etcen hura baithan iduripenezcoa bakharric, bainan bihotzean eguiazki cituen sendimenduac eracusten cituen.

8 Miguel oraino haur chume bat celaric, Napoleon Bonaparte guerlari aiphatua, Francian nausi jarri cen. Nola bere izpiritu zorrotcean ikhusten baitzuen, erre-suma bat, populu bat Jainco gabea, erligioneric gabea, gaitzago dela gobernatceco alimale saldo bat baino, Napoleon Bonaparte lehenbico harc Aita-Sainduarekin antolatu cituen erligioneari eta Elizari behatcen ciren eguitecoac.

9 Orduan cembait urthe hartan cerratuac zauden elizac ideki ciren, ihes juanac ciren aphezac herrirat itzuli ciren, gordeca zaudenac aigueru ciren. Jendeac atseguin eta placer handirekin ikhusi cituen erreto-riac, guiristino escolac; berriz moldatuac. Guciac lo-riatuac ciren erlijionea bere ceremoniekin berriz altchaturik ikhustean; alegueraki eta lehiarekin etche gucietacoac bazohatcen elizarat, mezarat, bezpere-

lerak onak ziran, eta onera ekaftzeko, onean yoan-erazteko ezezak. Umetatik amak Yaungoikoa ezaguerazi eutson, baita aurtxo batek aditu eta ezagutu leikeezen, bere Egilearen alderako eginbideak be. Aurtxo-umeak lañoki eta begirunez aditzen ebazan, bai eta gogoan atxiki edo ezari be, ama girizitiñoaren irakaspenak. Otoi txikiak poliki ikasten ebazan, eta amarekin esaten ebazan biotzki, eskuak elkaftuta. Afezkero beti aren begitartea, aren itxura (ba) egokion oso ondo yainkozaletasunari. Yaunaren egintza guztietan alako deunera eta itxura zoragari bat artzen eban, eta itxura ori ez zan bere baruko irudipenezkoa bakarik; biotzean egiazki eukazen, gogo ta zaletasunak erakusten ebiena baño.

8 Mikel oraindiño aurtxo-ume bat zalarik, *Bonaparte'tar Napoleon* gudari aitua Prantzi'an nagusi yari zan. Eta bere adimen zofozarekin ikusten zualako, bai bakalderi bat, bai eñi bat Yainco-barik, ta uskuftz-bagekoa ba da, gaitxago dala agintzeko ta zuzentzeko, abere-sail edo abere-talde bat baño; *Bonaparte'tar Napoleon* lenbiziko arik, *Eroma'ko* Aita Deunarekin antolatu ebazan uskuftzagaz ta Eleizagaz bear ziran egitekoak.

9 Orduan, urte-ajetan itxita (egozen) eleizak, iriki ziran; igesik (ebiltzen) yaupariak, erietara be-etoñi

↓
Mertxuko erria eta jarritu nahi (?)
Londra

tarat eta prediuetarat. Haurrac aspaldian lazokichet ecin bertcez ere utciac, multchoca bazohatcen escolarat. Etciren errechki izaiten orduan egun bezalaco erreint jakintsunac eta escolatuac, bainan hatsemaiten ciren toki guehienetan elizan khantatceco eta hurrei escola puisca baten emaiteco aski cirenac; eta eguia erraiteco campañaco haurrentzat hoberenac ciren, arras polliki iracasten baitsuten gure herrietan hescuaraz eta latinez iracurtcen, batzueri izkiribatcen eta chifretan ere bai, bai eta elizan khantatcen. Guehienec bere estatua errespetatcen zuten, hurrei erlijionen iracasten zuten hitcezt eta etsempluz.

10 Ibarreco bazter herri chumean, bertceric orduan ez izanez, escola emaiten hasi cen guizon chahar prestu eta guisaco bat, *Erñaut*; gueroztic *Erñaut chaharra* erraiten cioten. Harc ere iracasten zuen iracurtcen hescuaraz edo latinez eta catichima; eztakit iracasten othe zuen pochi bat izkiribatcen ere. Miguel zazpi urthetaco inguruan abiatu cen escola hortarat ibilcen.

11 ~~10~~ Erran dugu ja casco ona zuela, bertce haren adineco haur ascoc baino centzu guehiago zuen orducotz; bertce alde, cer nahi eguin cezan, ceri nahi lot

ziran; baita ageftu be ezkutatuta egozenak. Efi guztiak atsegin ta poz aundiagaz ikusten ebazan beren lengo txaunburuak, kistotaf ikastolak, befiz ipiñita. Guztiak poztuten ziran, uskuftza bere elizkizunegaz befiz burua yasota ikustean, pozki eta alaiki etxe guztietakoak ba'yoyazen eleizara, mezatarra, besperatarra eta itzaldietara. Auñak aspaldian lasaiegi (ezin bestez be) lagata, moñdoska ba'yoyazen ikastoletara. Ez ziran ezez garai artan orain lako irakasle yakintsuak eta ikastunak, baña atzemoten ziran toki geienetan, eleizan abesteko, eta auñi irakaskintza pizka bat emoteko, lain ziranak; eta egia esateko, mendialdeko auñentzat onenak ziran; oso polito irakasten eutseen bai gure eñietan, eskuaraz (1) eta latekeraz irakurten, batzuei idazten, eta baita zenbakiak erabilten, baita elizan abesten be. Geienak euren biziera begirunez artzen eben, auñi eleizkuntzak irakasten eutseezan itzez eta egintzaz.

10 *Ibañe'ko* eñi bastartuan orduan besterik ezda, ikastola eruaten ta irakaskintza emoten asi zan guizon zar, argi eta, era onezko bat; *Erñaut* izenez; añezkero *Erñau zaña* edo *Erño xaña* esaten eutseen.

(1) Guk *euskera* esaten dogun lez, Bidasoa'ren andiko-aldeko gure analak *eskuara* diñoe; gu *euskeldunak* garanez, eurak *eskualdunak*; eta guk gure abeflari *Euskaleña* diñogunez, eurak *Eskual-Hefia*.

zadin, suharki eta gogo onez zohan, etcen haren baitan alferkeriaric ez naguikeriaric. Escolan ikhas-teco ere bertce haur guehienac baino guehiago cen, ceren zuen adinaz goragoco funtsa. Hamar edo ha-meca urtheren inguruan aurkhitu cenean, frangotan escola huts eguinarazten cioten etheco lan churru-burruetan ariarazteco edo artzain egortceco; hargatic etchean erran zuen; erreint chahar horrec iracasten dituenac oro badazkit.

12 Garacotcheocoac erran dugun bezala bicitceco po-chi bat penatuac ciren; nola Miguel muthico tiesua baitcen eta haren adinari zohacon baino hobeki guizontcen hasia, burhasoec pensatu suten ja bere bicia irabaz cezakela. Nahi zuketen beraz etche on batean eman sehi ttipi guisa, carga gutiago izan cezan familiac. Nahi suten bezalaco tokia guerthatu citzaioten aski laster. Gure guizon gaia hartu zuten Unhaso Angueluian, Garroceco ondoan, familia bat baitcen guisacoa eta prestua, inguru hartan gucian ohorafua.

13 Dembora hartan bacen usaia bat aski ma 11 kurrara, haurrer, hobeki erraitceco muthicuer eta nechca-tuer anhitz berant baicen etzuten eguinarazten lehen

Garakofxea

Garalkoefxea'lar (Garicoits) Mikel Zorundunaren basefia

Arek be irakasten eban euskeraz edo latekeraz irakurten eta Kisto'ren ikasbidea. Ez dakit irakasten ote eban pixka bat idazten be. *Mikel* zazpi urtetako inguruan abiatu zan, ikastola oñtan ibilten.

11 Esan dogu ba buru oña eukala; beste aren adiñeko aur askok baño, adimen geiago eukan oñdurako: beste aldetik, zeregin, eta ariketa guztietan sugarki eta gogo oñez yoyan.beti: ez zan aren baitan edo baruan ez alpekeririk, ez nagikeririk. Ikastolan ikasteko be, beste aur geienak baño geiago zan, urteak baño gorago ta aureragoko zurtasuna eukalako. Amañ edo amaika urteen ingurura aurkitu zanean, sañi ikastola utsegin-arazten eutsen, etxeko lan txuruburuetan arierazteko edo artzain bialtzeko: ala ta, guztien etxean esan oi eban: «*irakasle zar oñek irakasten dabezanak, oro ba'dazkit*».

12 Garaikoetxea'tarak (esan dogun lez bizitzeko lañi-xamañ ebiltzan. Gure *Mikel* mutiko tente ta zutiña zalako, eta aren adiñari egokion baño obeto gizon-tzen asia etoñelako; gurasoak oañtu eben, ia bere bizia irabazi zeikiala. Gura eben etxe on baten moñoi txikitzat ipiñi, etxekoak ariñago gelditzeko. Gura lako tokia, ageñtu yakuen egiz laister. Geure gizon-gaia añtu eben *Unaso-Angeluan* (*Gañoz'eko* ondoan); an zan ba etxe bat ondasuntsua ta bikaiña, inguru añtan guztian ondo begiratua.

comunionea, behar ciren hamalau urthe edo nunbait han. Hortic, gure Miguel sehi sarthur cen lehen comunionea egnin gabe, nahi bada gai citaken.

Etche hartan laster content khausitu ciren sehi berriaz, ecen ikhusi eta ezagutu zuten, nahi bada haur bat cen adinaz, etzuela casic haur molderic, bainan jende gueihen baten funtsa bazuela, hortacotz etheco bat bezala ekharria cen.

14 Toki on hartan egon cen bizpahirur urthe; cer eguiten zuen han? Abere zain, ihotsemaiten eta laborari etchetan muthicuec eguiten dituzten bertce asco zurruburrutan aritcen cen. Batzuetan berac, bertce batzuetan etheco norbaiten laguntzarekin, catichima arriragaiten zuen eta beñi eta hobeki ikhasten. Confesatcerat bazohan noiztenca, orduan comuniatu gabeentzat usaia cen bezala. Mezaric etzuen huts eguiten igande phestetan, ecin bertceaz campo. Bezperetarar ere juaiten cen ahal zuenean. Unhason berean eztcen bezperaric bakhan baizic, ceren herrisca hura Garroceco erretoraren azpico baitcen eta oficio handiac herri nausian emaiten ohi baitciren.

15 Lehen comunionearen eguiteco tenora hurbildu citzaionean, jarraikitcen cen Garroceco catichi-

13 Aldi artan ba'zan oitura bat oso makur edo okera; aurei (obeto esateko), mutikoei eta neskatoei oso berandu arte, ez eutseen lelengo Yaun-artzerako eragiten; amalau urte edo bea' ziran-da. O'rtik gure *Mikel* mo'oi sa'rtu zan, lelengo Yaun-artzea eginbarik, artarako gai izanaren.

Etxe artan laister pozik ya'ri ziran mo'oi be'niagaz; ikusi eta ezagutu ebelako, adiñez aur bat ba'ño ez izanaren, ez ebala ia aur itxurarik, gizon egindako baten zurfasuna ba'ebala: o'fegatik etheco bat lakoa eukaten.

14 Toki on artan egon zan, urte bi edo irutan; ¿zer egiten eban an?... Abere-zaitzan, itulan, abereak eradaten eta base'ietan mutikoak egiten dabezan beste zuruburu askotan aritzen zan. Batzuetan berac, beste batzuetan etheco norbaiten laguntzaz Kristau-ikasbidea artzen, eta beti eta obeto ikasten eban. Aito'rtara ba'yoyan noizean be'ni, orduan Yauna-artu-bakoentzat oitura zan lez. Yaupari ez eutson uts egiten igande ta ya'ietan; mendian ez egon-ezik. Besperetara be yoaten zan, al'ebanean. *Unaso'n* be'itan ez zan besperarik, noizean be'ni ba'ño, eri txiki ura *Ga'roz'eko* txauburuaren azpikoa zalako; eta elizkizun aundienak eri nagusian egiñ oi ziralako.

15 Lelengo Yaun-artzea egiteko aroa ureratu

metarat, lan handi hortarat preparatceco funtsez eguiten cituen ahal guciac. Erran dezakegu ausarki, bere lagunentzat modela bat cela eta jauna erretora loriatua zagola Miguelen guisacotasunaz. Dembora hartan Garrocen erretora cen morde Barbasta, ceina hantic Baionarat catraaleco erretor juan baitcen.

16 Hantchet Miguel Garicoitzec eguin zuen beraz lehen comunionea, ez nahi baino lehen. Egun hartan hura ikhusten zutenei iduri citzaioten aingueru bat ikhusten zutela. Jaincoaren miracuilu batez bezala guerthatu cen, munduan ikhusten eta aditcen cituen itsuskeriec eta tzarkeriec ezpaitzuten haren izpiritua cikhindu ez heren bihotza gastatu, gauza suerte hortentzat etzuen gosturic den gutiena ere. Haren jaidura guciac chuchenerat itzuliac ciren eta oneacoac. Erran ditake Jaincoac holaco eguin cituela haren izpiritu eta bihotza, bere graciaz hola guidatcen cituela, ceren haur gazte hortaric athera gogo zuen bere Elizaco ministro seinhalagarri eta hautatuetaric bat.

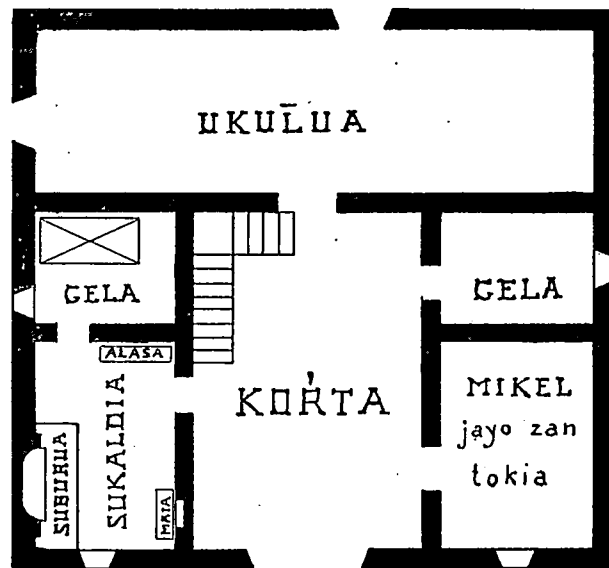
17 Miguel athera cen ongui maithatua cen ~~113~~ toki hartaric; orducotz bacituen hurbil hamabortz urthe. Ja gogoan zabilan gauza handia, nehola ere ahal bacitaken behar zuela apheztu. Eztakit oraino ezagutcen,

yakonean, yoaten zan Gañoz'eko ikastira Kistau-ikasbidera; eginkizun aundi orfara gertatzeko, zintzo egiten ebazan alegin guztiak. Esan geinke ausarkiro, bere lagunentzat yañigari zala; eta txauburu yauna poz-tuta egoala Mikel'en eratasunagaz. Aldi artan Gañoz'en txauburu zan Barbasta yauna, andik Baiona'ra goter-txaungo nagusi yoan zana.

16 Antxe Mikel'ek egin eban, beraz, lenengo Yaunartzea, ez gura baño len. Egun artan ura ikusten ebenei, irudi yakuen gotzon bat ikusten ebielu. Yainkoaren alatz bat bezela gertatu zan; ludian ikusten eta aditzen ebazan itxuskeri ta txarkeriak ez aren gogo zikindu, ez aren biotza ximuñtu ez ebilako; orelako gauzentzat zaletasunik txikiena be euki ez ebalako. Aren oitura guztiak zuzenera itzuliak ziran eta onerakoak. Esan leike Yainkoak orlakoak egin ebazala aren gogo ta biotza, bere eskeñaz orfara zuzentzen ebazela; aur gazte artatik atera gura ebalako bere eleizako lagun ta yaupari ospetsu eta aitatuetariko bat.

17 Mikel artan eban ondo maitatua toki artatik; ordurako ba'eukazen amabosten bat urte. Ja gogoan erabilen asmo aundi bat, inñolaz beintzat al izan ezker: yaupari egin beañ zala. Ez dakit oraindiño ezagutzen ete eban, zelako ondasunak euzkezen bere gurasoak, orelako lan bati lotzeko; astea bera be nekez eikien,

errefiratu edo bildu cen bere alaba ganat eta guero hil artio han egon cen. Erran ere dugu Ordokia morde Borda notariarena cela. Bada notari horrec bazuen anaia bat aphez. Elizac cerratuac zauden eta aphezac ihesca eta gordeca zabilizan demboran, Borda aphezac iragan zuen cembait dembora Ordokian erdi gordea; Ibarreco jendentzat etcen beldur; diot egon cela holachet Ordokian bere anaiaren etche hartan, menturaz berac ere bazuken han cerbait zucen. Etcen bethi han egoiten, bainan bakharric persecucionea pochi bat eme zagoenean, eta persecucioneac su gaitza zuenean, juaiten cen gordetcerat norapait urrunago; Españarat duda gabe pasatcen baitcen batzuetan. Bada bertce cembait aphez, Borda aphezaren adiskideac edo ezagunac, haren arrintura biltcen ciren Ibarrera; hetaric guehieneac seguric, egun bat edo betcehan gorderic egon eta, juaiten ciren Españarat. Garacotchekeo jauna, Miguelen aita, bere coinat Ordokicoarekin elgar adituz, bazabilan gaubaz ihes zohatcen aphez horien lagun eta guida. Naski 15 bere etchean ere gordetcen cituen cembait bainan Ordokian toki guehiago cen heien ostatatceco. Guero erligioneari eta Elizari bakheia eman cenean, mor-

2 4 6 8 10 neurk.

Garacotxea

Garacotxea'tar (Garicotts) Mikel Zorundunaren basefia

eta yaupariak igesi ta ezkutakiro ebiltzenean, *Bořda'tař* yaupari yaunak igaro ebazan aldi-batzuk *Ořdoki'an*, eřdi ezkutaturik, *Ibaře'ko* biztanleen belduř ez zan da. Olaxe egon zala diřot ba *Ořdoki'an* bere anaiaren etxe ařtan, berak be an zeř zuzendu ba'eukan da. Ez zan beti an egoten, bakařik zalapařta puxkat biguntzen zanean bařo; bařa su gogořtxoa ařtzen ebanean, yoaten zan nunbait uriřnago eskutatzer; *Espaņa'raņo* be eltzen zan noski batzuetan. Baita beste yaupari batzuk (*Bořda'tař* yaupariaren adizkideak edo eza-gunak) bere bitařtez ta laguntzaz, *Ibaře'ra* bildu ta batuten ziran: onetařiko geienak noski, egun bat edo beste, an ezkutatuta egonda, *Espaņa'raņo* yoaten ziran. Garaikoetxea'ko jauna (gure *Mikel'en* aita), *Ořdoki'ko* bere ezkon-ařebarekin alkař aditurik, ba-ebilēn gabaz igesi yoyazen aren yauparien lagun eta bide-erakusle. Noski bere etxean be ezkututzen ebazan batzuk, bařa *Ořdoki'an* toki geiago egoan arek etxean ařtzeko eta eukitzeko. (Gero uskurtzari eta eleizari gentza emon zanean, *Bořda'tař* yaupari yauna txauburutzat *Donafaleo'ni* izendatua eta emona izan zan. >

Zeetasun onetan sařtu naiz, laister edestera noian gaia adierazteko.

de Borda apheza emana izan cen Donaphaleun erretor.

Chehetasun hautan sartu naiz laster khondatcerat nohan gauzen adierarentzat.

II

Miguel Garicoitz Istudiant

19 Ikhusi dugu nola Miguelec aitari aguertu cion aphezteco zuen idea eta nola aitac ahoa tapatu cion. Ordean Miguelen amac et amasoc, guciz asmoac, phenzatu zuten menturaz Donaphaleuco erretorac eguinen zuela cerbait muthicoaren dei edo bocacionearen fagoretan, familiaren lehengo ezagutzaren eta adiskidetasunaren ariaz. Amasoc izan zuen amac baino bihotza (1) haskarrago, ceren Borda apheza guehiago hantatu baitzuen eta harentzat ausartago baitcen. Beraz hatzemanic eta ezarriric oillo edo oillasco parebat zare edo otharre churi batean, hartu zuen Donaphaleuco bidea. (Toki hetan bheti-danic usaia da holaco present batekin ~~1/6~~ juaiteco erre-

(1) Liburuan dago («bi, hotza»).

II

Garaikoetxea-tar Mikel Zorunduna

IKASLE.

Basefik Gotzaintegira; Ibafe'fik
Baiona'ra, Donafaleo'fik zeaf.

19 Ikusi dogu zelan *Mikel'ek* aitari age'rtu eutson, yaupari egiteko eukan asmoa, eta zelan aitak aoa itxi eutson. Orduan *Mikel'en* amac eta amasok (batez bere amasok) buruan ar'ru eben, alegia Donafe-^{rengatze} leu'ko txauburuak egingo ebala zerbait mutikoak zerabilen deiaren-alde, etxekoekin lenago eukitako ezagueraren ta adizkidetasunaren ariaz. Amasok euki eban amac ba'no biotz azka'ragoa; *Bo'rdat'ar* yaupari yaunarekin ar'ru-emon aundiagoak euki ebazelako, arentzat ausar'riago zan-da. Beraz atzemonaz eta ezar'riaz o'lo edo o'lasko biko bat sare edo otzara zuri baten, ar'ru eban *Donafeleu'ko* bidea. (Toki aretan oi dan gauzea da, olako eskeingairen bategaz yoatea, txauburu edo beste yaunen bati itz-egitera, batez be arengandik laguntzaren bat eskatu gura danean). *Bo'rdat'ar* yaupari yaunak oso ondo ar'ru eban, eta aren

tor edo bertce jaun baten mintzatzera, guciz haren ganic cerbait cerbitzu galdeguin nahi denian.) Morde Borda erretorac arras ongui errecebitu zuen; haren mezua onhetsi zuen halaco moldez nun Miguel hartu baitzuen bere etchean muthil bezala Jaun horren chedea cen etheco lanttuac eguinarazten ciozcalacic, muthicoa coleiocho escolan ibilaraztea, ikhusteco cer hartce zuken eta cer suiet izancifaken. Ez duda amacho contentic itzuli cela Ibarrerat, eta Migueli bihotza alegueratu ciola, bai eta haren aita-amer ere.

Demboraric galdu gabe antolatu zuten gure muthicottoa toki hartarat juaiteco behar cen gurbiltasunean. Etchean adioac eguinic alai eta botz jua cen Donaphaleurat. Oraicoan segur aita lagun jua citaion paketa bizcarran, semeac aldizcatcen zuela, ecen orducotz Miguel muthico azcar bat eguina cen, hala nola guero guizon indar handico bat athera baicen; etzuen hargatic indar hartaz behar etcen usaiaric eguiten.

Semea Donaphaleun utciric Garacotcheco Jauna etcherat itzuli cen, eguiten zuelaric asco gogoeta hastapen horrec izan citzazken seguiden gainean.

20 Horra beraz Miguel Donaphaleuco erreto ~~h~~ raren

asmoa onetsita *Mikel* artu eban etxean mutiltzat. Yaun orren asmoa zan, etxeko lantxoak egin-arazten eutsazala, mutikoa ikastolan ibil-araztea, ikusteko zer artu eikien eta nolako gizona izan zeikien. Ez dot eztabaidarik, amatxoa pozik *Ibañe'ra* itxuli zala, eta *Mikel'i* biotza poztu yakola, bai eta bere aita-amari be.

Astirik galdu-barik, antolatu eben gure mutikotxoa toki artara yoateko bea' zan gur'biltasunean. Etxean agurak eginda, alai eta pozik yoan zan *Donafeleo'ra*. Oraingoan noski aita lagun yoan yakon, par'dela bizkañean (semeak aldizkatzen ebala); ofdurako *Mikel* mutiko azkar eta indartsu egiña zan-da; ofela gero gizon indar' aundiko bat atera zan, eta ez ebazan ofegatik indar' arek, bea' ez ziran eraz erabilten.

Semea *Donafeleo'n* itxirik *Garaikoetxea'ko* yauna etxera itxuli zan, gogoeta asko egiten ebala, asiera ofek ekañi zeikiazen ondorengoetzaz.

20 Ona' emen gure *Mikel*, *Donafeleo'ko* txaunburuaren mutil edo *bereteñ* apaindua. Laisteñ bere burua onesterazo eta maiterazo eban. Ofduan ere eñi xume artan ba'zan bai irakastegi bat (ez orain lako aundia); eta etxeko lanen artetik ba-yoyan ara egunero irakaskintzak artzera. Lotu zan ikaslanari ofizez eta agiñez; ikasteko eta bere asmo-gogoetara eltzeko opa ta gale gañsua eukan-da.

mutil edo berether pharatua. Laster bere burua estimaric eta maitharaci zuen. Nola hiri chume hortan orduan ere baitcen coleio bat (ez orai becen handia), etheco lanen artetic bazohan egun guciez escolaren harcerat. Lothu citzacion istudioari hortcez eta haguinez, ceren ikhasteco eta bere chedetar helteco guthicia khartsua baitzuen.

Haren entseguac etciren alferretan izan, ecen laster ezagutu zuen Donaphaleuco erretorac hanitz ikhasi zuela Miguelec arte gutiz; ikhusi zuen ere aiticinatcecotz bertce escolaric behar zukela laster hantatu. Bainan cer eguin, Miguelen burhasoec etzufenaz gueroz ahalic escola handi edo pensione pagatceco? Morde Borda erretorac bazuen Baionan adiskide bat etcena haur orotaric; hura bear cen izan morde Eiherabide, hain chuchen Donajustico eta Ibarreco erretor egona, eta orduan catraaleco erretor cena. Donaphaleuco erretorac gogoan iragan zuen, menturaz iguskiari hurbil zagon adiskide horrec eracustsico ciola cembait bide lagundu nahi zuen gaztea^{en} guidatceco. Izkiribatu cion beraz erran den Baionaco adiskideari, nola khausitcen cen ez jakin cer eguin, hari galdetcen ciola argui eta cerbait laguntza eguifen ahal bacion

Aren alegiñak eta opa biziak ez ziran alpefikakoak izan, eta laster ezagutu eban *Donafeleu'ko* txauburuak, asko ikasi ebala *Mikel'ek* arte gutxian; ikusi eban gañera, auferatzeko, beste goragoko ikastolara yoan beaño ebala laister. Baña zeñ egin, *Mikel'en* gurasoak alik ez eukienez, gerozko ikastegi aundi artako biziketa ordaintzeko? *Borda'tar* txauburu yaunak ba'eban *Baiona'n* adizkide oso on bat: bera izan beañ zan (nere ustez) *Eiherabide* yauna, *Donjusti'n* eta *Ibañe'n* oso txauburu zuzen izandakoa, eta orduan gote-txadonan yaupari nagusi zana. *Donafeleu'ko* txauburuak gogoan euki eban, eguzkiaren ain uréan egoan adizkide orék, erakutsiko eutsola bideen ^{errata?} bat, baldin ba'zan, lagundu gura eban gaztea auñera eramateko. Idatzi eutson ba, esan dodan adizkideari, zelan, zeñ egin ez yakiñik egoala-ta, berari galdetzen eutsola, eskatuaz, ia ba argi eta laguntzaren bat al ba'legion, oso ona zirudien mutikoaren alde.

21 Gauza guzti onetan Yainkoaren eskua ari zan, eta argi zebilen (esan oi dogun lez) Yaunaren erabilkundera. *Eiherabide* yauna (ustez beintzat bera zala koan nago), leiatu zan bere adizkidearen otziari yardesterera edo erantzutera. Bereala, aurkitu eban, *Mikel* gaztearentzat garai artan al-eban tokirik onena. Gotzaintegian artu eben moñitizat itzemonaz an-

dik ibiliko zala, berari ondo egokion ikastolen baten.

Aldi artan aurkitzen zan *Baiona'n* yaupari berezi-gafi bat, egiz berezigafia, zalapañtaren igesik *España*-aldian ibilia, *D'Argañaratz* edo *Argañaraz'ta'* yauna deitzen zana. Eleizari gentza edo lasaitasuna emon ba'yakonean, yaun oñek *Baiona'ko* iri artan-ikastola aundi bat yaso eban. Antxe yauparigaiak eta beste yaun gazteñ filosofia edo yakintzarañoko ikasi bea' zitubezan guztiak, ikasten ebiltzen. *Mikel* uste-on edereñ betea, alai ta pozik yoan zan *Baiona'ra*. Tokia bilatu eutsonak, eruan eban Gotzaiñaren eta bere idazlearen aurera edo aitzinera. Orduan *Baiona'ko* Gotzain *Loison* yauna zan, apur bat zañtua, oso biotz onekoa; aren idazle zan *Honert* yauna. *Mikel* ikusi ebaneko, biei gogokiro sañtu yakoen, egiz mutiko gazte polit bai zan, aren begitarñte begirunetsuak ba'eban bai zer-bait itzalgañtsua, eta batera, baita maitegañtsua be, menditara izan-aren, eta oraindiño basa-itxuratxoren bat euki-aren. Ez zan noski ez gaitxa urguritzeko; eta ori agintzen eban, bere itza emonaz, *Donafelu'ko* txauburu yaunak. Apal-apala zan izan be, eta begirune aundia eukan bere nagusi itzalgañtarentzat, baita gotzaintegian ikusten ebazan yaupari edo beste yaunentzat be: guzñiei poz emoten eutsen.

ingo aurrea orero xamam letea:

Yakoen?

itubezan: esitgera

muthico ~~18~~ gazte cerbait Ionic bacela iduri zuenaren fagoretan.

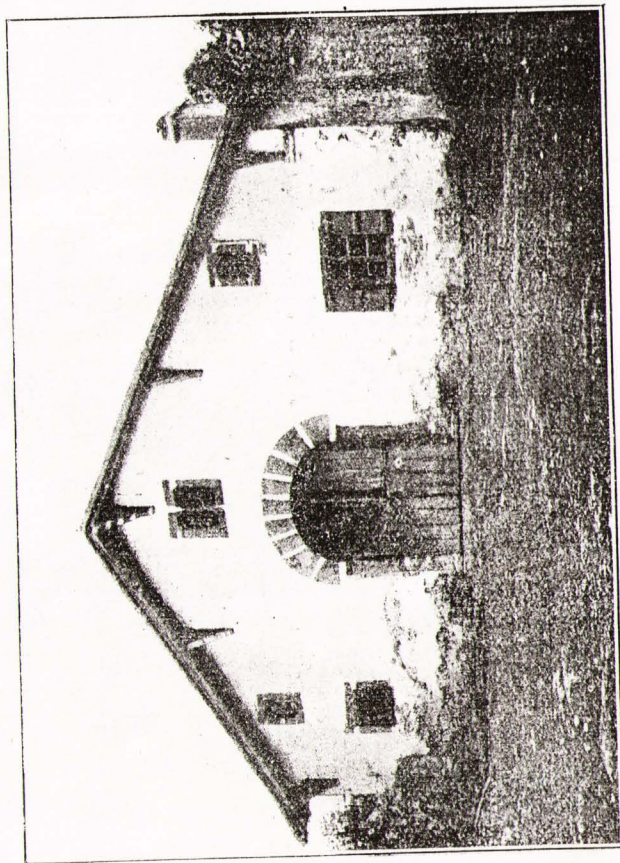
21 Hautan gucietan Jaincoaren escua ari cen, eta, erraten dugun bezala, Jaunaren probidentcia zahilan. Morde Eiherabide, daucat hura cela, lehiatu cen bere adiskidearen othoitzari ihardesterat. Berehala khausitu zuen Miguel gazterentzat ordu hartan citaken tokiric hoberena, Apherpicuteguian hartu cioten muthil, hitzemaner hantc ibilico cela hari zohacon escola batean.

Dembora hartan aurkhitcen cen Baionan aphez bat seinelagarria errebolucionearen ihes Espainian gaindi ibilia, deitzen cena morde Dargañaratz. Elizari bakhea eman cenean, jaun (1) horrec hiri hortan alchatu zuen (2) escola andi bat. Han aphez gaiec eta bertce jaun gaztec filosofiarainacoan ikhasi behar cituzten guciac iracasten ciren. Miguel esperantza ederrez bethea, lorietan juan cen Baionarat. Tokia bilhatu cionac eraman zuen Aphezpicuaren eta haren segretariaren aiticinera. Orduan Baionaco Aphezpicu cen morde Loison aphur bat chahartua, arras jaun bihotz onecoa; haren segretario cen morde Honert. Miguel

(1) Liburuan: *jan*.

(2) Liburuan: *zufen*.

(1) sans: mago - - -
 unbulko jorhera - -

«Anghelu»-basefia (Oncix)

Garaikoetxea'tar (Garicotts) Mikel Zorunduna emen mofoi egon zan

ikhusi zuteneco gustatu cizaioten; eguiaz muthico gazte pollit bat cen, haren be (119) guitharte modestac bazuen ja cerbeit errespetagarriric eta betan maithagarric; nahi bada cen menditarra eta bazukeen oraino basa aire gufi bat. Etcen segur gaitza moldatceco eta ja eguintche zuen Donaphaleuco erretorac. Humila baitcen eta errespetu handia baitzuen bere nausi choragarrientzat, bai eta aphezpicuteguian ikhusten cituen aphez edo bertce haunentzat; gucier agradatcen cizaioten.

22 Miguel hasi cen gogo onez Aphezpicuteguico lanen ikhasten eta ahal artha guciekin eguiten, bai eta khar berri batekin istudiatcen. Eguia da bacituela egun guciez oren marcatuac morde Dargañaratz baitharat escolaren hartcerat juaiteco bainan etcen haren izan moldea bertce hango istudiantena bezala, hec bazuten dembora nasai, bai letcionen ikhasteco bai izkiribuz eguin bear cen lanaren eguiteco. Miguel Garicoitzec behar cituen asco lan eta comisione eguin Aphezpicuteguicotzat, goicean, eguerditan eta arratsean. Halarican ere ikhasten zuen escolier on batec bezala, bere lan eta etheco eguinbidec uzten ziozten arte guciez baliatzen baitcen, dudaric gabe gabazco loari eman

(eukien': (perc' euken?))

22 Mikel asi zan gogo onez gotzaintegiko lanak ikasten, eta al eban aradura guztiagaz/egiten, baita gar bafi bategaz be ikastekoak ikasten. Egia da banatuak ba'eukazela egun guztiko orduak, *Argañaraz'ta'* yau-naren irakastegira, irakaskintzak artzera yoateko; baña ez zan here izaera, beste ango ikasleena bezelakoa: arek asti lasaia eukien, bai irakaskintzak ikasteko, bai idatziz egin bear zan lana egiteko be. *Mikel Garaiakoetxea'ta'ak* gotzaintegikotzat lan ta zeregin ta agindu asko egin bear ebazan, goizean, eguardian eta arats-aldian. Ala be, ikasten eban ikasle on baten neuriz bere lan eta eginbideak ixten eutseen une guztietan; alegia gabaz loari emon bear eban lozarotik, zati onen bat emoten eutson ikaslanari. Laguntzen eutson osasun indartsukoa izafeak. Ikastaldiak ain laburak izan-aren, ikasi ebazan *filosofian* edo yakintzan sartzeko yakin bear diranak.

23 *Hone'ta'* idazle yaunak iritxon edo on-iritxi aundia artu eutson. Arituta eukan aren adimen zuurak eta argiak, adiña edo urteak baño goragokoa zeritxonda; aren azkatasuna eta argitasuna, aren eginkera guztian ez zan ez ezeitxo be, bere kaltez esatekorik; ez zan ez, govesteko edo goraltzeko baño. Edesten edo kontatzen ebazan aren ikasteko alegiñak, aren artze ona, aren ikastolan laister aintzinatzea edo agei-

behar zukeen demboratic zathi on cembait emaiten cion istudioari. Baliatcen citzaion osasun azcarrecoa ~~bat~~ baitcen. Cer nahi izanic aski dembora laburrez ikhasi cituen filosofian sartceco jakin behar direnac.

23 Morde Honert secretarioac istudiant gaztearentzat estimu handia hartu zuen. Miresten zuen haren izpiritu zuhurra adinaz goragocoa; haren prestutasuna; haren eguin molde gucian ezpaitcen deus erratecoric, espaitcen deus ere gorestecoric, laudatcecoric baicen. Ederesten zituen haren entseguac, haren hartce ona, haren escolan laster aincinatcea. Jaun errespetagarri horrec Miguel maite zuen bihotcean zuen bere iloba izan balu bezala. Hortic bere gain hartu cituen haren gaineraco istudioac. Behar cena bere sakelatic emanic igorri zuen Aireco semenariorat filosofiaren eguiterat; guero Akicerat theologiaren ikhasterat; semenario horietan batean ala bertcean, bai nausiac, bai istudiantac, laster ohartuac ciren, Miguel Garicoits bere escolier lagunac baino guehiagocoa cela asco guisaz; Ez baitezpada mintza moldearen etaizkiribuzco obren politasunaz edo distiaduraz, erraten ohi den bezala // > eleganciaz; alde hortaric baciren guehiago cirenac;

tzea. Yaun itzalgafi orek Mikel maite eban, biotzean eroian, bere iloba izan ba'leu lez. Orđutik beregain artu ebazan, aren gañerako zeñ-ikasi guztiak. Bear zana bere sakeletik emonaz, bialdu eban Aire'ko yauparigeitegira filosofia edo yakintza egitera; gero Akize'ra, teologia edo urtzizia ikastera: yauparigeitegi oietan, batean ta bestean, bai' nagusiak bai ikasleak, laster oartu ebenen, Garaikoetxea'tar Mikel bere ikaskideak baño geiagocoa zala askoz be, ez noski ere mintzoaren eta idazkeraren politasunaz edo distiaduraz (esan oi dan lez elegantziaz), alde ortatik ba'ziran geiago ziranak, baña bai bere sentzu ta zuuftasun izugariz, adimen zortzaz, eta gero yainkonai eta yainkozaletasun aundiz. Akize'n urte bi ikasi eban urtzizia, eta gero Lañesoro'ko yauparigeitegira etori zan, ikasgelako nagusia lez; Claveri yaunak ango nagusi edo aintzindari bañiak Gotzaiñari eskatu egin eutson-da. Claveri yaunak ezagutzen eban Garaikoetxea'tar Mikel; eta uste izan eban, ura lagun on bat eukala yauparigeitegiko gaztedia agindu eta zuzentzeko. Aintzindiaren ustea ez zan uts gelditu, ikasgelako nagusi baña laster egindu zan ikasleentzat itzalgafi eta maitagafi. Auñak arentzat ba-eukeen belduñtasuna, baña ala be maite eben. Aren begi-fartea txit gozoa zan, iñibafetxo bat egiten ebanean, sañiro

bainan bere centzu eta funts seinalagarriaz, izpiritu zorrotzaz, eta guero bere erligione eta debocione han ~~di~~ diaz. Akicen bi urthez istudiatu zuen theologia, eta guero Larresorhoco semenariorat ethorricen istudioco nausi bezala; morde Claveric hango superior edo aincindari berriac galdeguin baitzuen aphezpicuari. Morde Claveric ezagutcen zuen Miguel Garicoitz, eta uste izan zuen hura lagun on bat zukela semenarioco gazteriaren gobernatceco eta guidatceco. Superioaren ustea etcen trompatu, istudioco nausi berriac laster bazuen escolieren estimua, bai eta amodioa. Haurrec harentzat bazuten beldurtasuna, bainan hargatic maite zuten. Haren beguithartea net gozoa cen irritto bat eguiten zue-nean, maizeco usaia zuen bezala. Loria cen orduan harekin solastatcea, mintzatcea; bainan haren bekhurutcea biltcen bacen, belzuri erdi bat eguiten bazuen, laztura suerte bat sarrarazten zuen aspicoen bihotcean, orduan ikhusteco cen etcela harekin trufaric. (Holaco behar litazke burhaso eta nausi guciac.)

24 Josta orduetan, haur gazte hec ederki eta alegueraki jostarazten cituen, hortacotz abantzu haur bilha-

Ibañe'ko eliza (1900)

oi eban lez. Zoriongaria zan, orduan arekin mintzatzea; baña aren bekurutzea zimurtzen ba'zan, begiko belzuri erdi bat egiten ba'eban, latz-ikara alakoren bat sar-arazten eban azpikoen biotzean, orduan ikusteko zan, ez zala arekin txantxetarik. (Olakoak bear litzakez guraso eta nagusi guztiak).

24 Yolasketa orduetan aur gaztiak ederto eta alaiki yolas-erazten ebazan, ortakoz aurenez aur bilakatzen zan bera (1).

Olaxe aurak arekin yolaskatzen ziran; pozkarlatu eta txoratzen ebazan-da. Baña txilintxa «tin-tin» aditzen zanean... bukatzen ziran yolasketak; *Garaikoe-txea'tar* yaunaren kiñu bat naiko ta geyegi zan, guztiak ixilik, lefo-lefo eta zuzen-zuzen ikasgelauntzeko. Beriz be ba-diñot, burazagi edo nagusi guztiak izan bear leukien lez, on eta ezti zan; eta arगतik larđerigarí edo itzalgarí be bai. *Laresoro'n* be bi urte inguru egon zan, eta antxe yaupaldu zan, 1823'garen urteko gabon-aureetan (*abenduan*). Tokirik toki, irakastegirik irakastegi, yauparigitegirik yauparigitegi, urteak aurea

(1) Ona emen gefialdi edo ikusblde bat. Gizon indafisua zanez, batzuetan afal-onduan, makufiuta yaften zan; orduan aur mordo bat bizkafera lgotzen yakon; guztiak an eukazela, zutintzen zan, batzuk an aldean egozan, berari lotuak, beste batzuk lufera yausi egiten ziran.

catcen cen bera (*) Holachet ~~22~~ haurrac harekin loriatcen ciren; bozcariatcen eta choratcen baitcifuen. Bainan chilincha tintin, aditcen cen bai, akhabo jos- tetac, morde Garicoitzen kheinu bat aski cen, guciac ichilic, lerro, bazohatcen istudiorat. Berriz ere diot, buruzagi guciac izan behar luketen bezala, on eta ezti cen, eta hargatic larderiatsu. Larresorhon ere bi ur- theren ingurua egon cen eta han apheztu cen, aben- doan 1823^{an}. Tokific tokira, istudiotic istudiora, seme- nariotic semenariora, dembora aintcina juan cen; orai morde Garaicoitz aphez berriac baditu hogoi eta sei- zazpi urthe.

III

Miguel Garicoitz Aphez

25° Apheztu cenetic laster, Miguel Garicoitz eman zuten bicari Cambon. Herri aiphatu hortan aurkhitcen cen errefor zahar errespe ~~26~~ tagarri bat, morde Har-

(*) Huna guerthaldi edo etsemplu bat. Nola guizon azcarra baitcen, batzu- etan aphalduric, 22 gurthuric pharatuco cen, orduan haur multzo bate cbizca- rrea jaucl egullen cion, guciac han zituelaric chufftccen cen, batzu bazauden alrean hari lotuhac, bertccc lurrerat jaucl egullen zuten.

ibacalio

yoyakozen: orain *Garaikoetxea'tar* yaun yaupari ba- riak, ba'daukaz ogetasei-ogetazazpi urte.

III

Garaikoetxea'tar Mikel Zorunduna

YAUPARI

Canbo'ko «Bikario saindua» edo «Ofdezkarl Deuna»

25 Yauparitu edo yaupaldu zanetik laister *Garaikoetxea'tar Mikel* emon eben *Canbo'ko* txauburu ordekotzat. Eri aitatu ortan aurkitzen zan txauburu agur'gafi bat, *Hardoy* yauna zeritxona. Yaun ori be- launetatik eta istaretatik gogofututa egoan osoki, doi- doi etxetik eleizara makilatxo baten laguntzaz yoaten zan, eleiza be guttiz ur'ean eukan-da. Ofdezkintza ar- tan be *Garaikoetxea'tar* yauna bi urte inguru egon zan. An zer egin eban, zeekiro idaztea, lan luzea litzake; eta emen labur izateko, bea' dogu alegindu. Esango dogu beraz itz gutxiz: lan eta lan, eta zaluki ibiltzeko, yaupa- ri gazte bat zan; baña eratasenez eta begirunez, yaupa- ri gizaroko zuur baten itzalgaritasun gutzia ba'eban bai. Yainkoaren aintza, uskuirtzaren izen-ona, gaiztoak edo obendariak Yainkogana itzul-araztea, biotz deun

215
 Apuleia
 et de bractem

doy. Jaun hori belhaunetariaric eta istazainetariaric gogortua cen osoki, doidoia etchetic elizara makilatto baten laguntzarekin bazohan; eliza hurbil zuen arras. Bicarrigua hartan ere morde Garicoitz egon cen bi urtheren ingurua. Han cer eguin zuen cheheki izkiribatcea lan lucea liteke, eta hemen behar dugu labur izaiterat enseiatu. Erranen dugu beraz hitz gutiz; laneco eta zalhuki ibilceco aphez gazte bat cen, bainan eguin moldearentzat, aphez adineco zuhur baten funts gucia ja bazuen. Jaincoaren loria, erlegioneareno horea, bakhatoreen Jaincoa ganat itzularaztea, arima saindu anhitz herrian moldatcea, gucien salbamendua bere ahal guciez bilhatcea: horra cerentzat cen haren gogo gucia, haren barneco khar handia; horra cerentzat ciren haren entseguac, haren indarca guciac.

Jaincoac benedicatcen cituen haren intencione eta bermantza saindu guciac. Erretorac anhitz maite zuen, erran ditake casic errespetatcen zuela; eguia da bicarioac ere erretora ohoratcen zuela, maite zuela, bere osaba izan balu bezala ekhartcen zuela, eta nahi bada ja herri hortan bacen erligione, segur da morde Garicoitzen zeloac emendatu zuela. 24 Lehen baino ainhitz guehiagoc maiz comunitatcen zuten, erligioneac

ordezkeria = silencia
 uskufta = erligionea

asko erian egitea ta eratzea, guztien donokiratzea bere al guztiz bilatzea... oña of zerentzat zan aren gogo guztia, aren baruko edo barneko gar aundia; oña of zerentzat ziran aren alegiñak, aren indarcka guztiak.

Onesten ebazan Yainkoak aren asmo eta saialdi deun guztiak. Txaunburuak anitz maite eban; esan leiteke, itzal ebala (betik goruntz begiratzen eutsola): egia da, ordezkariak be txaunburua ospatzen ebala, maite ebala, bere osaba izan ba'leu lez, ekarten ebala; eta naiz eleiz-gaiak eri artan ondo ba'egozen, egia da, Garaikoetxea yaunaren Yainko-zaletasunak obetu ebazala. Len baño askoz geiagok, Gure Yauna sarri artzen eban; uskuftzari iri egiten eutsien batzuk, ixildu ziran; eleiz-anaidi edo lagundi edo bazkunak suztatu, garitu edo obetu ebazan. Esan leiteke, eria eskuratu ebala bere deuntasunez, bere itzaldi sarikohez, lanerako (batez be aitoitzak entzuteko) zerakusten geftasunez: oraindik beriz aztu beaf ez doguna, txiroentzat edo beartsuentzat eukan arduraz, eta bere alen edo ondasunen araberako esku-zabaltasunez.

26 Aren garak ez eban, ez nekerik, ez belduñik ezagutzen; iltzera yoyanen bati, laguntza emoteko, leiatu beaf zanean, ikusia izan da, arbide patafean bera, zaldiz, labroka yexten, begira egozenak, arituta

birentzaki

burlatzen ciren cembait ichildu ciren, confrario eta congregacioneac bifezarri edo emendatu cituen. Erran ditake herria escurafu zuela bere saindutasunaz, predicu sarcorrez, laneco, guciz cofesatcen artceco, pres-tasunaz; oraino berriz, ahanzi behar ezduguna, po-breentzat suen arthaz, eta bere ahalaren araberaco largotasunaz.

Haren kharrac etzuen lanjeric ez beldurric ezagu-tzen; hiltcerat zohan bati laguntza emaiteco lehiatu behar cenean; ikhusia izan da galzada patarrari be-heiti zaldiz labroca jausten, beha zaudenac harrituac ikharatcen cirelaric. Iduri gucien arabera aingueruec beguiratcen zuten, ecen dembora hartan eta gueroztico bician asco aldiz galceco hirriscu gaitzenetaric athera izan da.

Halaco hatzac eta marcac utzi cituen herri hor-tan nun Camboarrec ematen baitciofen, icena baitcen, ordu beretic eta guero dembora handiz, *bicario* *saindua*.

Morde Garicoitz maithatu zuten Camboarrec molde bereci batez, bai eta harc ere Cambo. Alabainan han eguin zituen bere aphez eguin-biden ikhasguac, apren-dizguac; han 25 ibili cituen lan handiac, han con-

goterikia: diocesa

ikaratzen zirala. Zirudienez, gotzonak begiratu ta zaintzen ehen; aldi aitan eta geroztiko bizian, aldi askoz, safi ta safi galtzeko bide-txar gaitzenetatik atera izan zan-eta.

Alako atzak eta ondorengoak itxi ebazelako eri aitan, *Canbo'afak* ematen eutsen izena bai-zan, ofdu aitatik eta gero be luzaro: *bikario saindua*, «*ordez-kari deuna*».

Garaikoetxea'tar yauna maitatu eben *Canbo'afak* bereziko neuriz, baita berak be *Canbo'afak* maite ebazan. Alabañan, an egin ebazan bere yaupari egin-biden ikaslaritzakoak; an erabili ebazan lan aundiak, ango bazkun, eleiz-anaidi edo lagundi, eta beste zere-giñ deun batzuk asiak, eta oraindiño ez ondo biribil-duak eta, azkenduak ba'eukazen-da.

Beraz ez eukan oraindiño *Canbo'tik* yoateko go-gorik: baña goterikiko yauparien lenengo buruzagi-arengandik etofi yakon beste eginkizun edo arduragai bat aitzeko agintza. Eta aitzindarien edo nagusien naia arentzat Yaunaren naia zalako, berak eri ura eta ango gauza eta egiteko guztiak Yainkoaren ardurara itxiaz, andik iftetzekoan eruatekoak bildu ebazan.

frario eta bertce obra saindu batzu hasiac eta oraino ez ongui akhabatuac, bacituen.

Beraz etzuken oraino Cambotic juaiteco guthicia-ric; bainan diocesaco aphecen lehen buruzaguiac ganic ethorri citzaion bertce cargu baten hartceco manua. Bada aitcindarien nahia harentzat Jaincoaren nahia cen, beraz herri hura eta hango gauza eta eguiteco guciac Jaincoaren artharat utciric, phartitceco paketac eguin cituen.

IV

Juan Juan Juan

Morde Garicoitz Betharramen

Morde Loison Baionaco aphezpicu zaharra hil izan cen 1820^{an} edo nunbait han.

Haren ondocoa cen morde d'Astros, aphezpicu anhitz ernea, khartsua, gobernatceco antce eta abilecia handicoa. Aphezpicu hunec Baionaco diocesa cerbait ere guisaz erreberitu zuen; apheztasuna, guri-ristinotasuna, hitz batez, erreligionea hemen distiadura ederrean utciric juan izan cen guero Tolosarat arza-pezpicu, eta han cardinale hil cen ongui zaharturic.

yaupa lpa... gongotzain
 1820tasuna 24
 arzaphezpicu
 yanzkordun
 kardenal

IV

Garaikoetxea'tar Mikel Zorunduna

IRAKASLE.

Betafam'eko Andra Miren'en magalpean

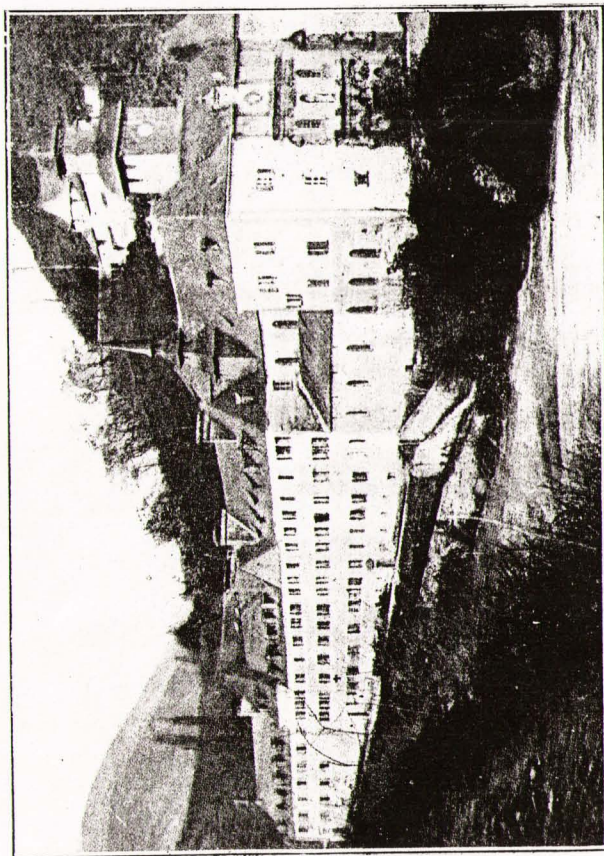
27 Loison'dar Baiona'ko Gotzain yauna il zan 1820gafen urtean edo alakoren baten.

Aren ondorengoa zan *Astros'tar* yauna, Gotzain guttiz ernea, gaitsua agintzeko, antze eta aukeratasun aundikoa. Gotzain onek *Baiona'ko* goterkia zerbait be befiztatu eban; yaupalgoa, kistotasuna, itz batez uskurta eta eleizkiak emen diztiadura ederean itxiaz, yoan izan zan gero Tolosa'ra gongotzain, eta an yanzkordun edo kardenal il zan, ondo zaartuta.

28 Bada *Astros* yaunak bialdu eban gure *Canbo'ko* ordezkaria *Betafam'era* irakasle, ango ikastola aundia artzeko. *Betafam'en* (yainkozaletasunez toki aifatu artan) ba'zan orduan yauparigeitegi aundia; eta an irakasten ziran yakintza, urtziztia eta yaupariak bereziki yakin bear dabiezen beste gaiak. An ba'ziran egun-fa-ogei ikasle baño geiago; nagusitzat eukeen yaupari zar eta itzalgarri ta deun bat, baña guttiz urte-tsua, burua apur bat indargetzen asita eukana. Oregatik ikasleen agintza eta zaintzera ez yoyan ondoegi,

26 Bada morde d'Astrosec igorri zuen Camboco bicarioa Batharramerat profesor, escola handi iracustun. Betharramen debocione toki aiphatu hartan, bacen orduan semenario handia nun iracasten baitciren filosofia, theologia eta bertce aphezec bereciki jakin behar dituzten gauzak. Han baciren seietan hogoi baino guehiago istudiant, superiora zuten aphez zahar errespetagarri eta saindu bat, bainan anhitz adin handicoa, burua aphur bat flacatcen hasia zuena. Hortic istudianten gobernoa etzohan sobraric ongui, soca largatuscoa cen, lazosco cen. Han ere morde Garicoitzec, bere jakitateari eta khar sainduari esker, laster gucien edo bederen guehienen confidantzia bere ganatu zuen. Bertce profesurec berec abantzu beren buruzagui ezagutcen zuten.

Arte laburrez semenarioan erreguela onari gaina hararaci cion, bertce nausi batzuec ere laguntzen zutelaric. Nola, ja erran den bezala, aphez gai gazteria hura largokisco bicitcen usatua baitcen, dembora pusca batez han aditzen cen cembait errangura samin; erranditake bacirela ortciac eta chimistac. Hargatic net lucegabe, guehienec ordre ona onhetsi zuten: Eguia da, cembait egon ciren bi 27 hurri, eta jaunsia

Béthafam (1863)

+ ikurak darakus Mikel Zorundunaren gela

lokari luzegia euken, lasaiegia be bai. An be *Garaikoetxea'tar* yauna, bere yakite eta gar deunari eskeñak, laister guztien edo beintzat geienen usteona bereganatu eban. Beste irakasle berak, ia ia ere beren buruzagi ta nagusi ezagutzen eben.

29 Arte laburéz yauparegigeitegian ibilera eta araudi ona ar-arazi eban, beste nagusi batzuk be laguntzen eutsela. Esan dodanez ango yauparigei gaztedia lasaitxo bizitzen oituta egolako, arte puxka batez, an entzuten ziran esangura saminen batzuk, esan leiteke: ba'zirala laño ta tximistak be... Ala ta guzti be, arte luze-barik, geienak ibilera beña ta gauzen zuzentza ontzat onetsi eben. Egia da, zenbatzuk izan zirala biuriak, eta yaupari-yantzia itxita, yoan zirala ludi zabal lasaira; ofela obe eben, ikasle yauparigei txar lelenoz, gero yaupari gaizto izatea baño. Emen, yaupariak izan-ezik, ez dabe ongi uleñtuko, zetasunegaz esaten ba'dodaz *Garaikoetxea'tar* yaunak *Betañam'en* izan ebazan, ta yasan ebazan zamak eta nekeak. Itz laburéz esango dogu, indar oneko iru yauparien artez egin ala lan, berak bakarrik ba'eukela; eta egin be, alatsu egiten eban geroztik beti, bere bizitzako azken urteetaraño.

Aitatu dogun *Betañam'eko* nagusi zaara, *Lassale* yauna, potxi bat aurñua oraindik bizi zala, gotzain

ufciric, juan ciren mundu zabal eta (largorat) hola hobe zuten istudiant tzar eta guero aphez tzar izaitea baino. Hemen casic aphezec baicen ez naute ongui compre- nituco, chehetasunekin erraten baditut morde Gari- coitzec Betharramen izan cituen, jasaiten cituen car- gac eta nekheac. Hitz laburrez erranen dugu, hirur aphez indar onecoec arrazoinableki eguin ahala lan berac bazuela; eta halatsu eguiten zuen gueroztic behi bere bicico azken urthetaraino.

Aiphatu dugun Betharrameco superior zaharra, morde Lassale, pochi bat haurtua, oraino bici celaric, aphezpicu berri batec, d'Arbou deitzen cenac eguin zuen morde Garicoitz superior.

Aphez saildu eta khartsu hura nausitasun berri hortaz baliatu cen behi eta guehiago ongui eguiteco, aphez gaiac baithan, munduco guiristinoetan, sero- retan, gucietan. Nola Betharramerat Andre-Dena Ma- riaren debocionezco toki hartarat alde gucietaric asco jende heldu baitcen, asco guiristinoc, chume eta han- dietaric morde Garicoitz hartu zuten bere arima gui- dari, eta ja aspaldion lgoneco aumonier cen, gueroztic behi izan den bezala abantzu hil artio.

28 Emeki emeki Biarno alde hetaco aphezen

bafi batek (*d'Arbou* deitzen zanak) egin eban Garai- koetxea'tar yauna, nagusi.

30 Yaupari deun eta garitsu ura nagusitasun beñi oftaz alegindu zan. beñi eta geiago on egiteko, yau- parigei-artean, ludiko kistotafetan, lekameetan, (jari) ? guztiko andra-gizonetan. Betañam'era (Andra Mi- ren'en yainkozaletasuntsu toki artara) alde guztietatik ozte andia eltzen zalako; kistotaf askok, xume eta aundietatik, Garaiakoetxea'tar yauna artu eben beren baruetako zuzenlaritzat; eta aspaldi ontan Igon'eko lekameen artezkari izan zan, artzkeru beñi izan dan lez ia ia il arteraño. *aumonier*

Emeki emeki Biarno aldeetako yauparien artgia, oalkaria, esan-onlaria (egindu zan; eta orela izan da geroago eta geiago, bizi izan daneraño; ara zelan, ludiko kistotaf aipatu askok egintza on aundiak egin gura ebiezenean, berari galde-egiten eutsen bere iri- txia, yakiteko zelan beaf ziran bizkeratu, zelan beaf ebeezen orelako egitekoak antolatu.

oalkaria (?) abultakera

bizkeratu (?): jizkeratu

arguia, consellaria bilhacatu cen, eta hola izan da bethi eta guehiago, bici izan deno; hala nola munduco guiristino seinalatu ascoc obra on handiac eguin nahi cituztenean, hari galdeguiten baitzuten conseilu, jaki-teco nola behar ciren jokhatu, nola behar cituzten holaco eguitecoac antolatatu.

Dembora hartan eguin cen Baionen semenario handi berri bat; hura ongui akhabatua aurkhitu cenean, Betharrame hustu cen; hango istudiant guciac semenario berrirat erakharri baitcituzten. Eguiaz Betharrame net urrun da aphezpicu hiritic, bertce buruan da; eta aphezpicuac maiz ikhusteco menean nahi ditu aphez-gaiac guciz apheztasunerat hurbil direnac.

Hantche ikhusten cen orduan Betharrame etche handi hura, husturic eta tristeric; campoco jendec ere, inguru hartaco guciac, guisa batez baino guehiagoz, huts handia khausitzen zuten.

Etche handi huts hortan bacen oraino norbait, eta hura cen morde Miguel Garicoitz, hura cen han arbolan erro bat bezala, ceintaric athera behar baitcen arbolan berri eder eta handi bat. Guero ikhusico dugun bezala, ar **29** bolac ongui eman du, ja bere adarrac hedatcen ditu, fruitu nasaiac ekhartcen ditu, ez ba-

yaupaltasuna

V

Garaikoetxea'tar Mikel Zorunduna

IRASLE.

Befam'eko Andra Miren'en bitaftez, Jesus'en Biotzera.

31 Aldi artan egin zan *Baiona'n* yauparigeitegi aundi bat; bera ondo azkendua aurkitu zanean, *Betafam* ustul/zan; ango ikasle guztiak irakastegi beñira erakafi ebiezen-da. Egiaz *Betafam* txit urun da gotzain-iritik, goterkiaren beste buruan edo eñtzean dago-ta; eta gotzainak maiz edo safi ikusteko, alboan gura dauz yauparigeiak, batez be yaupaltasuneruntz uñeratzen doiazenak.

Antxe ikusten zan orduan *Betafam'eko* etxe aundi ura, usturik eta alaige; erbestekoak be (inguru artako guztiak) era batez baño geiagoz, an uts aundia aurkitzen ebeen e seen

Etxe aundi uts artan ba'egoan oraindiño norbait, eta bera zan *Garaikoetxea'tar Mikel* yauna; bera, ura zan an zugaitz-ero bat lez... ero artatik atera bear zan bai atera, zugaitz eder eta aundi bat. Gero ikusiko dogunez, zugaitz arek ondo eman dau, ia bere adarak edatzen edo zabaltzen (dauz) egali ugariak ekarten

(*) botzenko languriaz jaiherri

Sany

alaje!

egali?

kharric Betharrameco inguruetan, bainan Ameriketarraino, bainan Asiaraino; eta norc daki nun guelditucoden?

Bada han cen morde Garicoitz etche handi zokhoan galdua bezala. Bazuen hargatic lagun fidel bat arras bakharric ere uzten etzuen, hura baitcen morde Guimon misionest eta predicari anhitz ezagutua eta aiphatua dembora hetan, bai Hescual-herrian bai Biar-non; bainan hau bazabilan jo hara, jo huna, predicatcen herriz herri, eta hortacotz morde Garicoitz usu eta maiz bakharric cen.

Bazuen ja cembait dembora norde Garicoitzec buruan zabilala idea bat cerutic heldu citzaiona; hura cen, behar zuela Betharramen moldatu aphez-gor-phutz edo familia bat osoki aphezpicuaren manuco citakena, ceintan izanen baitciren guciz misionestac, predicariac eta haur gazten escolatzaileac: Aphezpicuaren baiarekin eta morde Guimon lagun, lothu cen beraz lan berri horri. Etcen balere lan erretcha; oraino cembait hilabetez casic bethi bakharric zagon bere etche handian; ecen, erran dugun bezala, morde Guimon bazohan escuin eta ezker predicatcerat eta misione ematerat.

dauz, ez Betařam'eko inguruetara bakařik, baita Amerik'etaraño be, baita Asia'araño be; eta ¿hork daki nun geldituko dan?...

32 Bada antxe zan Garaikoetxea'tař M. etxe aundi-zokoan galdua bezala. Ba'eban arġatik lagun zintzo bat, oso bakařik be urten ez ebana; bera zan Gimon yauna, bidalari eta izlari guztiz aitatua, bai Euskal-eria'n bai Biařno'n; baña an ba'ebilēn, yo ara ta yo ona, eřiz efi, izkintzatzen, eta ořegaitik Garaikoetxea'tař yauna oiki geyenetan bakařik egoan. *poila*

Ba'zan beta-aldi bat Garaikoetxea'tař yaunak asmo bat buruan erabilela, goi-orřzetik eldu yakona; bera zan, beař ebala Betařam'en bildu eta irasi edo irazan jaupal-lagundi edo sendi bat, osoki gotzaiřaren menpeko izatekoa; lagundi ařtan izan zeikezen batez be bidalariak, izlariak eta auř-gazteen irakasariak. Gotzaiřaren baimenagaz, eta Gimon yauna lagun, lotu zan beraz lan baři/ori. Ez zan ezela be lan eřeza; oraindik ainbait ilabetez ia ia beti bakařik egoan bere etxe aundian: ba (esan dogunez) Gimon yauna bayoyan esker ta eskumaruntz, izkintzatzer a eta belgundeak emotera. *?*

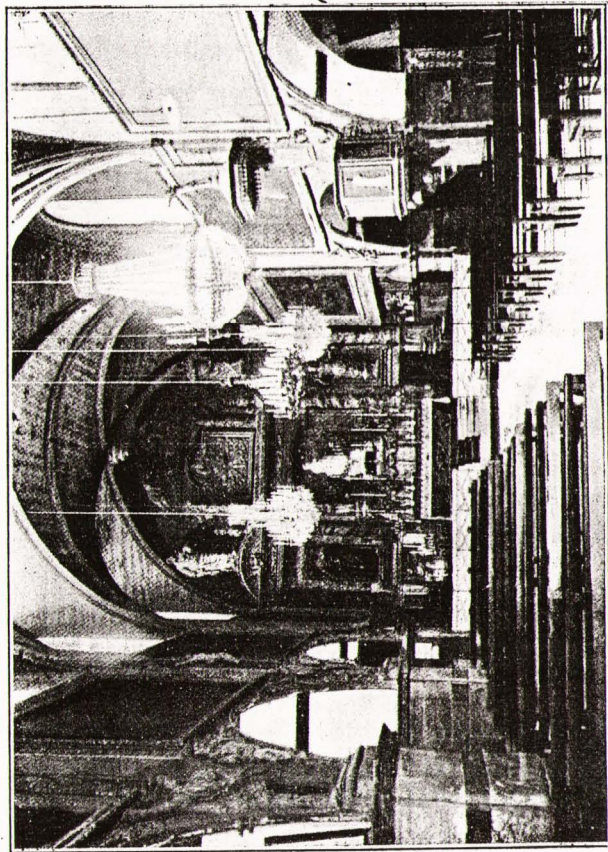
33 ¿Zer zegin ořduan Garaikoetxea'tař yaunak?... Ez egoan alper; yainkozaletasunez Betařam'era eltzen ziran ozte asko aitof entzutēn ebazan, bil-

jeuse *?*
belgundeak emon : misione ematerat

baldu *Zumar - 16 de Kev* *IV*

30 Cer ari cen orduan morde Garicoitz? Etzagon alfer, debocionez Betharramerat heldu ciren asco jende confesatcen cituen, bilkhura aski handia cenean, predicatcen zuen; Igoneco comentuco cerbitzua eguiten zuen. Gabaz eta egunaz anhitz othoitz eguiten zuen, bere liburuetan ari cen, eta hola bere berthutea eta bere jakitatea handiagotcen, guehiagotcen cituen. Gu-tiago edo guehiago sofritcen zuen bakhartasun hortan, ongui anhitz eguin nahi baitzuken eta hortaco lagunac behar baitcituen; naski bicitceco behar cituen gauzetaric ere escasian cen; ecen aditu dugu lehem-bicico lagun berria ethorri citaionean, etzuela hari afaritarat emateco bertetic baicen chingar poci bat guerzenean erreric; ordean, sainduen penitencia imitatu nahi zuten jaun hauc biac, loriatu ciren bere othu-runtza pobrearekin.

Bizkitartean nola gogoac erraten baitcion hare eguin nahi zuen obra, Jaincoac berac bururat emana zuela, bethi esperantza handian bici cen. Eta eguiazki aren conflantza eta pacientia aski frogatuac izan cirenean, Jaincoac igorri ciozcan cembait lagun. Ethorri ciren emeki emeki bat hantic, bertcea hementic; eta aski arte laburrez aurkhitu ciren bil 31 duac

Bétharram
Ama Mirren'en elizatekoa

nekebide : jententzia
antzer : initala

gura edo batzar naikoa zanean, izkintzatzen eban; Igon'eko lekamtxeko zaintza edo zuzentza egiten eban. Gau ta egun otoi asko egiten eban, bere idaztietan ere ba'ziardun, eta onela bere oituronak eta bere yakitea aundiagotu eta geiagotzen ebazan. Gutxiago edo geiago yasaten eban bakañtasun orñan, on geyago egin gura izan-añen, eta orñarako lagunak beañ izan-añen. Bizitzeko beañ ebazanetan be estu ta lañi euki-ezean ebilen: entzun dogu lenbiziko lagun bañia (1) etoñi yakonean, ez eukala ari afaltzen emoteko besterik, urdai-puxka bat gerenean edo burduntzian eñeta-baño. Orduan deunen nekebideak yañaitu, eta deunen antzarñu gura ebeen yaun biok, pozkariatu ziran euren ofuruntzaz.

34 Bitañtean gogoak esaten eutsolako, egin gura eban egintza, Yainkoak berak burura emona zala; beti itxaropen aundian bizi zan. Eta egiazki aren itxaropena eta yasapena naikoa erabiliak eta ezagutuak izan ziranean, Yainkoak igoñi edo bialdu eutsozan lagun batzuk. Etoñi ziran bilduak bost edo sei yaupari bidalari; oña of asiera polit bat, biotza pizteko lain edo gai zana.

35 Eduñ-pil biribil bat, elur-gañean itzulika ba'

(1) Len esandako *Gimon* yauna.

yasapena : partientzia

bostpasei aphez misionest, horra hastapen pollit bat, bihotzaren phizteco gai cena.

Nola elhur bola edo pilota bat elhurrean itzulica ibilcen balinbada, bethi elhur bilduz haunditcen baita eta ingurua handiago eta elhur guehiago bilduz, bethi eta lasterrago handituz baitoha; orabat Betharrameco aphez eta aphezgai gorphutz hura handituago eta lasterrago emendatuz zohan net ederki. Escola bat alchatu zuten, eta escola hortarat anhitz haur gazte bildu ciren; urthetic urthera guehiagotuz juan ciren, halaco moldez nun azkenecotz (ecinbeitazazketen) es-caini guciac errecebi. Istuniant hetaric asco apheztu ciren eta bethi cembait Betharrameco familian sartcen ciren. (Gauza hola doha oraino.) Morde Garicoitz hil baino lehen baciren ja berrogoi eta hamar lagunen ingurua, batzu misionest bertceac escola emaile. Ja bacituzten han eta heman coleioac; Oloroneco semenarioa ere heiec zaucaten (eta daucate oraino).

1856^{an} Betharrametar-etaric hamar baten ingurua egorriac izan ciren Buenos-Airestarat, alde hautaric han gaindi juanac direnen salbamenduco ahal zuketaren eguiterat. Gueroztic bethi badira Betharrame-tarrac er 32 ran dugun hiri hortan eta Monte-Videon,

- - - - -
(*sergen du rain*)

dabil, beti elurá artuaz inguruak aundiagotuaz eta elur geiago bilduaz, beti eta laisterago aunditurik yoan oi dan lez; orobat Betařam'eko yaupari eta yauparigei lagundi ura geroago eta lasterago ugaritzen yoyan ederito bařno obeto. Ikastola bat yaso ebeen, eta ikastola artara aur-gazte asko batu ziran: urterik urte geiagoturik yoan ziran, eta alako neuriz, nun azkenekoz ezin eikiezen eskeiřitako guztiak artu. Ikasle aietatik asko yaupaldu ziran, eta beti batzuk *Betařam'eko* lagundian sartu ziran. (Gauza onela (1) doia orain be). *Garaikoetxea'tař* yauna il bařno len, ba' ziran ia beřogeita-amar lagunen inguru, batzuk bidalari, besteak irakaslari. Ba'eukiezan gařnera an eta emen irakastegiak be: *Oloron'eko yaupalgeitegia* be eurok eukeen (eta eurok daukie oraindiřno).

36 1856'gafen urtean, *Betařam'etařetatik* amar baten inguru igorak edo bialduak izan ziran *Buenos Aires'*etara, alde onetatik arařno yoandakoen laguntza eta geiketzarako, al ebiena egitera. Geroztik ba' dira Betařam'etařak esan dogun uri orřan eta *Montevideo'n*, bai ikastola ba'daukienak, bai izkunketan eta aitofketan diarřdutenak. Bařna nařkoak ez dira, eta

(1) *Onela* ez: onela bařno askoz obeto; gure Zorundunaren seme zintzoak gelizen ta gelizen dolaz zenbakiz, indafez ta egintzez, Yaunari eskafak.

geiketza? >

bai escola badaucatenac, bai predicatcen eta cofesatcen ari direnac. Bainan eztira aski eta ezditazke izan aski hurbiltcecore han litazken beharrentzat. Lehem-bicicoric embarcatu cirenetan khausitcen cen morde Guimon ja zahartusco; han aritu cen gazte bat becen ongui, predica, cofesa, bekhatoreac bilha, guciz hescualdunen baithan. Eguin ahala eta guehiago eguiten zuen; bainan guti cen han eguifeco citakenarentzat. Adinac baino guehiago nekheac lehertua, hil izan cen cembait urtheren buruan eta juan ceruan irabacia zuen khoronaren errecebitzerat.

Ez dezagun bistatic gal morde Garicoitz, hura baita obra saindu horien eguile eta eraguile buruzagua. Betharrameco aphez eta anaia familia berac moldatu zuenean superior izan cen bici ceno; familia handi eta saindu hori zuhurtcia bereci batekin gobernetu izan du hogoi eta hamar urtheren ingurua.

Bere superiorguan baitcituen eguinbide eta eguifeco anhitz; aphez gaien escola handia ere berac emaiten zuen. Hargaric etcen baratcen munduco jendei ere anhitz ongui eguitetic; etsorta kharsuac adiaraciz, confesatuz, conseilu zuhurrac emanaz, bai hitcez, bai letraz; 33 bai aphezeti, bai serorei, bai asco jauni

ezin leikez izan, ur'emoteko be, an dabiltzen bearentzat. Lelengokoz itxas-ontzitu ziranetan agefitzen zan Gimon yauna, ia zaarxtua; an aritu zan gazte bat lez ondo, itzaldi, aitor'kuntza, obendarien bila, batez be euskaldunen-artean. Egin ala eta geiago egiten eban: baña gitxi zan, an egin zeinkiazentzat. Adinak edo urteak, baño geiago, nekeak lertua, il zan, urte batzuk baru; eta yoan zan, irabazita eukan purestuna donokian artzera.

37 Ez daigun begitilik galdu Garaikoetxea'ta' yauna; bera da egite deun oien egile eta eragile nagusia-ta. Beta'am'eko, yaupari eta anai lagundia berak irasi eta eratu ebanean, nagusi izan zan, bizi izan zaño: lagundi aundi eta deun ori zuurtza bereziki bategaz zuzendu ta arteztu izan dau ogeitamar urte inguru.

Bere nagusitzan ba'eukazen eginbide eta egiteko asko, yaupalgaien irakaskintza aundia be, berak emoten eban. Arगतik ez zan gelditzen, ludiko ozteei be, on asko egin-barik; itzaldi eta aolku garitsuak adiaraziz, aitor' entzunaz, esan-on zuurak emonaz, bai itzez, bai izkiz, bai yaupariei, bai lekameei, bai yaun ta andre askoi. Esan dodanez, Igon'go lekametxe aundiaren ar'dura eukala, inguruetako fari guztiko lekameak, urtean bizpairuetan, aitor' arizen ebazan (araudiak

Burestuna: Khoroa

ludico ozteei: munduko munduko

eta andrei. Erran den bezala Igoneco comentu handiaren cargua zuelaric, ingurunetako serora suerte guciac urthean bizpahiruetan cofesatcen cituen; erre-guelac manatcen baitiote serorei, urthean bi edo hiru-retan, ohico confesoraz bertce bati cofesatcea. Bethi nekhez phorocatua zagon. Gaztedanic hasiric, goize-co hirur orenetan jaikitcen cen eta ez dut uste behin ere arrastseco hamarrac baino lehen seguric etzaten cen; horiec hola zohatcen nun etcen eri.

Bicitce gogor hori penitencia handi eta bethicoa cen, eta Jaincoac bakharric zazkien, nihorc ikhusi gabe eguiten cituen mortificacioneac, barurez, diciplinaz eta holacoz.

V

Garicoitz aphezaren azken egunac eta heriotcea bere seguidekin

Morde Goricoitz izaira edo naturaleza azkarreco cen, bainan hezur eta haragui cen, ez burdina; burdina bera ere higatcen da emeki emeki. Beraz halaco guizon indartsua, erran dugun bezalaco nekhe handi eta

confesores

(c) Justly den berduay Jabor:
y. 111 125

agintzen deutsee lekameei-ta, urtean bi edo iru bider, oiko aitortzunlari ez dan bategaz aitoritzea). Beti nekez porokatua egoan. Gaztetatik asitak, goizeko iruretan yaikitzen zan, eta ez dot uste bein be aratzeko amafak baño len alegiar oeratzten zanik: oiek onela yoyazela, ara nun yausi zan eri.

Bizitza gogor ori neke-miñ aundia zan, eta beti-koa, eta Yainkoak bakañik ekiaz inork ikusi-barik, egiten ebazan neke-mintzeak, barauz, astinketaz eta beste onelakoz alako nekez.

(1) ekiaz (Bei)

VI

discipline
neke-min ; penitencia
neke-min gela ;
mortificacioneac

Garaikoetxea'tar Mikel Zorundunaren azken-egunak eta eriotza bere ondorengoakaz.

38 *Garaikoetxea'tar* jaunaren izaera edo izamen indartekoza zan, baño ezur eta aragi zan, ez burdiña; burdiña bera be, igartu edo erdoildu egiten da emeki emeki. Beraz alako gizon indartsua, esan dogun lez neke aundi eta betiroko ofekin, askeneko ausi zan: egia da bere lanak aufera ba'eroiaziala geiago eziñ arteraño.

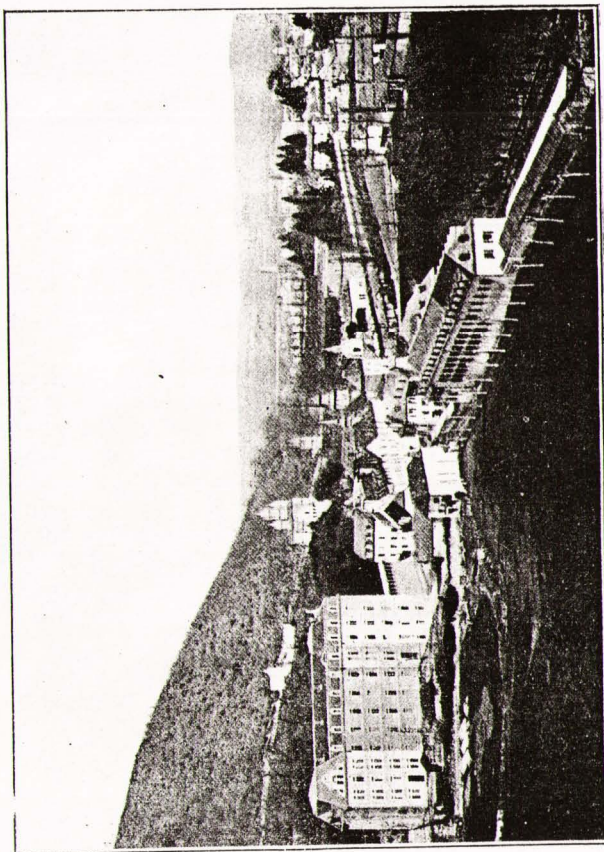
Eritu edo gaxotu zan *Faz'*ko urian, 1863garfen ur-

bethiereco **34** horrekin, azkenecot hautsi cen; eguia da bere lanac aicina baceramatzela, ecina lofhu artio.

Eritu cen Phazco irian 1863^{an} eta guelditu cen dembora zathi batentzat. Oraino puchca bat onguitu cen, abiatu ere cen; bainan betbetan, Salvatore goicean, bi orenetaco inguruan, eztul estretcha batec hartu zuen, eta etzuen utzi hatsa khendu artio. Hanchet hil cen jaun azcar hura, laur hogoi eta hamar urthetaraino iduriz bici behar cena, hirur hogoi eta sei urthetan. Seinalagarri da heriotce horren eguna Salvatore eguna! Iduri baitu Jesusec bera igan cen egunean nahi zuela cerurat alchatu.

Superior errespetatu eta maithatu horren heriotceac dolhamen eta bihotzmin handiac khausatu cituen, gucz Betharrameco familia sainduan; bainan erranditake ezagutcen eta hantatcen zuten gucietan. Huts handia, cilho handia eguin zuen, lehembicoric bere etche sainduan eta guero diocesan. Alde gucietan aditcen ciren hitz hauc: «Saindu bat hil da».

Egun hetan guerthuz Baionaco jaun Aphezpicua Betharrametic hurbil aurkitcen baitcen, lehiatu cen hara juaiterat, eta bera izan cen morde Garicoitzen hil ohoretan buruza **35** gui. Forogu horietarat bildu

Bétharam ta Lestelle (1903)

tian, eta beñtan gelditu zan aldi zati baterako. Orain-diño pixka bat obeagotu zan, abiatu be bai; baña bat-batean *Salbatore* edo *Igokunde* goizean, ofdu bien inguruan, eztul estu batek arñu eban, eta ez eban utzi arñasa kendu arte. Antxe il zan yaun azkar indartsu ura, osasuntsu ura, larogeitamar urteraño *iduriz* bizi beañ zana, irurogeitasei urteetan. Oarñaria da eriotza ofen eguna, *Salbatore* eguna, *Igokunde* eguna! Ba dirudi bai, Yesus'ek, bera igo zan egunean, donokira, yaso gura izan ebala.

Nagusi itzali eta maitatu ofen eriotzak tamaltasun ta biotz-min aundiak eragin ebazan, batez be *Betañam'* eko lagundi deunean; ta esan leike, ezagutzen eta antatzen ebien guztietan. Uts aundia, zulo aundia egin eban, lelengo bere etxe deuneañ, eta gero goterñkian. Alde guztietan entzuten ziran esate oek: «*Saindu bat il da*», «*Deun bat il da*».

39 Egun aietan, geñtuz *Baiona'ko* Gotzaiñ yauna *Betañam'*etik urëan aurñkitzen zalako, lelatu zan ara yoatera, eta bera izan zan *Garaikoetxea'tañ* yaunaren iñ-elizkizunetan buruzagi. Elizkizun onetara bildu ziran yaupari asko, eta bestelako ozte aundi bat; guztiak egoazen ondo atsekabeñuak. Gotzain yaunak unkigarñizko itzaldi bat egin eutson biltzafë aundi ari; luñeroien iñaren goraltz aundiak egin ebazan; esatera

cen aphez anhitz eta berzalde jendetze handi bat, guciac ciren ongui doloratuac. Jaun Aphezpicua minztatu cen hunkigarriki bilzarre handi hari; eguin cituen ehorzterat ceramaten hilaren laudorio handiac; menturatu cen erraiterat, segurki haren arima saindua ja ceruan zagola.

Istorio labur huntan erran diren guciac ezagutazten dituzte Aita Goricoitzen berthuteac. Uste itzaiteco da eztuela behin ere bekhatu mortalic eguin; bathaioco gracia eztuela behinere galdu, arropa churi hura bethi churi beguiratu duela. Handia cen haren concienciaco delicatasuna, erligionea ongui ikhasi zuenetic aitzina etzuen deusen gatic bekhatu benial bat eguinen odol hotzean, ez ongui ohartuz Persona saindu guciac ohi diren bezala, humila cen, anhitz humila. Hain jakina celaric, halaco burua, halaco zuhurtcia zuelaric haimbertsec hura baithan confiantza handia zutelaric, Aphezpicuec ere conseilu galdeguiten baitcioten, hitz batez hain dohain bereciac cituelaric, etcen segur bere buruaz arthua, etzuen ezagutcen urgulua, bere burua ez deus zaucan. Etcen oharicen cer ongui handiac eguiten cituen bazterretan.

36 Bethi danic handia cen, bicia cen, haren

Aba! Aita-reu ordog
 mharra: gracia 34

ausartu zan, ziñez-ziñez aren gogo deuna donokian bai egoala.

40 Bizitza labur onetan esan diran guztiak, ezagut-erazten dabiez / Garaikoetxea'tar (Abaren) oitur-onak. Uste izateko da, ez dauela beñ be oben aztun edo ilgoñik egin; bataioko edo ugutzako eskaña ez dauela beñ be galdu, yantzi txuri ura beti txuri begiratu dauela. Aundia zan aren gogo-baruko guritasuna, uskuñtza ondo ikasi ebanetik auñera, ez zuen ezeñgatik oben arin bat egingo odol otzean, ez, ongi oartuz.

Pertina Notin deun guztiak oi diranez, apala zan, apalanetako. Ain yakintsu izanaz, alako burua, alako zuñtzea eukala, ainbestek ura beren baitan edo baruan us-te-on aundian eukiela; Gotzaiñak ere oalku edo esan-onak galde-egiten eutsiezela; itz batez, ain emaitza berarizkuak eukiaz; ez zan ez alegia bere buruaz arotua, ez eban ezagutzen arotasuna, bere burua ezer-ezetzat eukan. Ez zan oartzen zelango on aundiak egiten ebazan bazteretan.

41 Betidanik egiz aundia zan, bizia zan, aren gaña, aren gogo bizia, Yainkoaren aintzarako, gizonen gaizketzarako eta deuntasunerako; oñfarako be al guztiak egiten ebazan, yaupari deun eta gañsuak eratzeko edo ateratzeko. Oñtik be esan leike, aren eskuetan iragan ziran ainbeste yauparik egin dabiezen

de 15 emen surto

kharra zelua Jaincoaren gloriarentzat, arimen salbamenduarentzat eta saildutasunarentzat; hortacotz ere ahal guciac eguiten cituen aphez saildu eta kharsu moldatceco. Hortic erran ditakere haren escuetan iragan ciren haimbertce aphezec eguin dituzten ongietan eta oraino eguiten dituztenetan, haren obra ikhusi dela eta ikhusten dela.

Aski eracutsi dugu cer penitencia gogorra cen haren bici gucia, eta cein cen mortificatua. Seguratcen dute, hura hil ondoan, asco persunec gracia eta fagore handiac, iduriz miraculuzcoac, ardietsi dituztela haren arartecotasunaz. Elizac jujatuco du egun batez hea eguiazko miraculuac diren.

Horde Garicoitz cenaren dicipuluac entseatu nahi dira haren canonisarazterat, sailduen lerroan emanarazterat. Hori ardiesten ahal badute, gure ondoceco egun batez othoiztuco dute Miguel Garicoitz dohatsua, eta guero Miguel Garicoitz saildua; eta hura izanen da Hescual-herriaren, guciz-Oztibarrerren ohorea.

AKHABANTZA.

Bayonne, impr. E. Lasserre, rue Orbe, 20.

deun → deuntzatu ^{neke-mintza}
(heren) canonisararent -- penitencia 35

ongietan, eta oraindiño egiten dabiezenetan, aren eskua eta egintza ikusi dala eta ikusten dala.

Naikoa erakutsi dogu zer neke-mintza gogofa zan aren biziera guztia, eta bere buruarentzat zelako nekemalea edo ildurmalea zan.

Ziñez baieztatzen dabe, ura il ondoan, lagun askok eta askok, esker ta laguntza edo egiñon aundiak, dirudienez, alatz egiñak, artu dabiezela aren bitartekotasunez. Eleizak erabagiko dau egunen batean ia egiazko alatzak diran (1).

42 *Garaikoetxea'ta'* yauna zenaren ikasleak alegindu gura dira, ura deuntzatzeko, deunen lefoan ipiñierazteko. Ori erdietsi al ba'dabe, gure ondorengoak, egunean baten, otoiztuko dabe *Garaikoetxea'ta'* *Mikel Zorunduna*, eta gero *Garaikoetxea'ta'* *Mikel Deuna*: eta ura izango da *Euskaleña'ren*, batez be *Oztiba'eren* aintza ta goraltza.

Yaunaren naia begi.

(1) Eleizaren erabagi ori (latekeraz afitua, eta euskeraz ipilaita) azken egokiena eta burestunlik edefena izango dala uste dogu, gure idazlitxo onentzel.

AZKEN-ITZA

Irakurle: zure eskuetan erabili dozun, *Garaikoetxea'tar Mikel* Zorundunaren bizitza au, aspaldikoa dala, *Garicoits* oraindiño zorunduna ez zanekoa dala, ba'enekixun.

Orain ordea, gure Mikel zorunduna da. Aurten (1923) Oñilaren amañean, Pio XI'garinak zorundunen artean ipiñi eban-da.

Lenago (35'garin orian) abindu deusudan lez, ikusi ta yakin daizun zer esaten dauan *Garaikoetxea'tar Mikel'etzaz* gure Eliza-amak, ona emen euskera-juta, zorunduntzako agerkian esaten deuskun zer-baitxo bat.

Garaikoetxea'tar Mikel'ek.

«*Umea zala, erubagetasuna ta otoi-zaletasuna erakutsi eban;*

moñoitzan, yabeen on-naia erakañtzen dabien opari mota guziak bete ebazan;

yaupari-ikasle izanik, yakintzarekin batean yainko-zaletasuna beraganatzeko gogo bat euki eban;

txaunburuaren-ordezkar, buruzagi ta zañagana-kiko itzal ta apaltasuna, azpikoen gogoen alde-kiko gaña ta zuñtasuna ageñtu eban;

yauparigaitegian irakasle ta buru, yauparigaiak bai yakintzaren, baita ere onegin guztien erakusketaren era goi-goikoa euki eban;

gogo-bañuen zuzendaria zala, Gogo deunaren askotariko adikuntza ta zogiera adierazi eban;

bere anaidiaren irasle ta erale, goi-zeruko yakintza izan eban, ebangelioko etxe ura ari gogor ta sendo gañean eregitoko;

ta añtzai onaren irudia lan guzietan erabili eban, bere ardien auñelaria zala, ta ayen alde egunero bere bizitza ipintzen ebala...»

.....
Zer deritzazu?

Aguñ, irakurle maitea.

